

Filozofická fakulta University Palackého v Olomouci

Katedra Historie

Lukáš Rejman

**NĚMECKÁ EVANGELICKÁ CÍRKEV V OLOMOUCI PO VZNIKU
ČESKOSLOVENSKA**

Bakalářská diplomová práce

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Jitka Jonová, Ph.D.

Olomouc 2020

Prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci vypracoval samostatně a že jsem použité prameny a literaturu uvedl v seznamu pramenů a zdrojů.

V Olomouci 26. 4. 2020

.....

Na tomto místě bych chtěl poděkovat v první řadě Doc. PhDr. Jitka Jonová, Ph.D. za vedení práce, Dr. Peteru Morée za cenné počáteční rady i poskytnutí některých pramenů, rovněž pracovníkům Státního okresního archivu v Olomouci za jejich nadstandardní ochotu a vstřícnost při mé badatelské činnosti.

Obsah

Úvod	5
Protestantizmus v Olomouci	9
Konec staré doby.....	17
1. 1918-1919 – Vyhnání, nebo propuštění?	20
2. 1920-1922 – Hledání nové identity.....	22
Statistické údaje.....	26
3. 1923-1926 – Léta budování, sblížování i vymezení.....	40
Spolková činnost.....	42
Friedrich Müller	44
4. 1927-1933 – Mezi ekumenickou otevřeností a národním sebeurčením.....	45
5. 1933-1939 – Mezi národem a státem.....	48
Adolf Matuschek.....	52
6. 1939-1945 – Pod vládou NSDAP	56
Herwig Mauer	58
7. 1945-1946 – Konec Německé evangelické církve v Československu.....	60
Závěr	62
Prameny	64
Seznam literatury	64
Internetové zdroje.....	65
Přílohy.....	66

Úvod

Rokem 1946 se z města Olomouce stává převážně etnicky homogenní město. Po celá staletí zde usedlí Němci tvořící do roku 1918 národnostní většinu, po vzniku Československa pak především připojováním okolních českých obcí početnou menšinu, byli od dubna do října roku 1946 organizovaně vysídlováni a zpět se nikdy již nevrátili.¹ Zůstalo asi jen na 2000 německých obyvatel, kteří žili převážně ve smíšených manželstvích a kteří se postupem času asimilovali a zcela splynuly s českým okolím.² Jakkoliv od těchto dramatických události uplynulo již přes 70 let, mnoho otázek zůstává stále nezodpovězených, jiné byly zodpovězeny jen částečně. Kdo byli tito lidé? Jaké hodnoty zastávali? Jakým způsobem uvažovali a byli zapojeni do chodu této společnosti? Toho všeho se jistým způsobem týká i otázka po náboženském vyznání a cítění tohoto etnika spoluurčující zásadně směřování českých zemí již od středověku. Zběžně dovedeme určit, k jaké konfesi či konfesím se Němci hlásili. Už méně, jak konkrétně svou víru prožívali, jak ji projevovali navenek, jak moc byla spjata s národnostním určením či jaký měla celkový vliv na myšlení a jednání v té které době. Asi nejpatrnějším náboženským reliktem známým alespoň podvědomě i širší veřejnosti, který souvisel posléze téměř výhradně s německým obyvatelstvem Olomouce, je tzv. Červený kostel na třídě Svobody, jež donedávna sloužil zcela nedůstojně jako sklad knih Vědecké knihovny v Olomouci. Tím jako by staletá historie německého protestantismu byla symbolicky odsunuta na druhou kolej, zneuctěna nezájmem generace dnešní i předchozích. Přitom protestantismus hrál stejně jako německá národnost a kultura na území Olomouce důležitou roli a jeho dějiny zde jsou, jak hned naznačíme, nesmírně bohaté. Tento neblahý stav bohužel odpovídá situaci i v rámci církevní historiografie, která neprávem až dosud německé církevní dějiny na území českých zemí značně opomíjela. Zdaleka nejhorší je tato situace, co se novodobých evangelických dějin týče. Zde česká literatura (až na několik článků či drobných poznámek) i přes hojnost pramenů více méně mlčí. Ani německá literatura neobsahuje příliš publikací, které by se věnovaly této látce. Velmi cennou a mladou výjimku tak proto představuje původně disertační práce německé evangelické teoložky a duchovní Marie Heinke-Probst *Die Deutsche Evangelische Kirche in Böhmen, Mähren und Schlesien 1918-1938 (-1946): Identitätssuche zwischen Nationalität und Bekenntnis*. Ta podává dosud nejucelenější pohled na působení německých evangelíků po

¹ HÁJEK, Martin: *Odsun Němců z Olomouce*. Brno 2013, s. 25-27.

² Tamtéž, s.119-122.

vzniku Československa. Zároveň se podle našeho mínění dobře vyvarovala zaujatosti, především nacionálně laděné. Proto ji bude v této práci věnována mimořádná pozornost. Nutno podotknout, že autorka vydala i několik odborných článků, které představují jakýsi výtah a čtenáře uvádějí stručně do základní problematiky. V Čechách tak vyšel díky časopisu Evangelické teologické fakulty v Praze *Communio Viatorum* „*Forschungsbericht*“,³ který pro českého čtenáře shrnuje základní poznatky dané tematiky.

Kromě věcných obsahových záležitostí bude pro nás tato německá publikace důležitá i co do její struktury šesti období, do kterých autorka práci dělí: *1918/1919 Bruch, oder: Entlassen aus Österreich*, značí počátky církve a její vypořádávání se se vznikem Československa. *1920-1922 - Suche nach einer neuen Identität, oder: Herausgefordert zum Bekenntnis*, odkrývá jakýsi vnitřní zápas o definování nové identity církve. *1923-1926 – Aufbau-Jahre in Annäherung und Abgrenzung* označuje vnitřní konsolidaci církve i přes mnohé vnější spory. *1927-1933 – Im Ringen zwischen ökumenischen Öffnung und kirchlicher Selbstbehauptung* – období navazující na předchozí kupř. dialogem s Českobratrskou církví evangelickou a světovým ekumenickým hnutím. *1933-1939: Zerreißprobe zwischen Volk und Staat, oder: „Heimgeholt“ und mitgegangen* představuje období možného rozdělení církve v důsledku názorové polarizace v kontextu vzrůstajícího se národního socialismu. *1939-1944: Unterordnet der NSDAP* – církev podřízena německé státní moci. *1945/1946 – Das offizielle Ende der Deutschen evangelischen Kirche in Böhmen, Mähren und Schlesien* – tímto obdobím končí působení Německé evangelické církve (dále jen NEC) v rámci českých zemí.

Kniha *Die Deutsche Evangelische Kirche in Böhmen, Mähren und Schlesien* nám tedy z důvodu své unikátnosti jak ve smyslu „solitérství“ v nabídce literatury daného tématu, tak ve smyslu svého kvalitního zpracování poslouží jedinečným způsobem: Kromě uvedení do základních souvislostí bude využita i ke komparaci: tedy do jaké míry struktura a „obecné“ předpoklady knihy o NEC jako celku korespondují, jak navazují a prolínají se s děním v „konkrétním“ olomouckém sboru, popřípadě jeho farním obvodu. Badatelsky je ale naše otázka kolem olomouckého německého evangelického sboru obšírnější a dotýká se i analýzy

³ HEINKE-PROBST, Maria: *Die Deutsche Evangelische Kirche in Böhmen, Mähren und Schlesien 1918-1938 (-1946): Identitätssuche zwischen Nationalität und Bekenntnis*: Identitätssuche zwischen Nationalität und Bekenntnis. Leipzig und Berlin 2012, s. 228-253.

běžných záležitostí sborového fungování či jeho teologického ražení. Ústřední roli při této práci ale budou hrát faráři sboru, které do nemalé míry dodnes určují chod daného církevního společenství a kteří nám dávají poměrně relevantní představu o jeho činnosti a ideovém zakotvení. V neposlední řadě to byli právě oni, kdo vedli farní úřad a s tím spojené vyřizování každodenní byrokracie, jež se nám do dnešních dnů zachovala.

Cenným zdrojem informací týkajícího se bezprostředně samotného olomouckého sboru představuje ve dvacátých letech pod vedením německého evangelického faráře Friedricha Müllera vydaná publikace více autorů *Aus der Geschichte des Protestantismus in Olmütz*, která nabízí stručný ale jedinečný a přehledný nástin (nejen) olomouckého evangelictví od 16. až do 20. století jediný svého druhu na světě. Bohužel vzhledem k datu svého vydání neobsahuje další zmínky ze života sboru na konci let 20. a 30.

Z práce Heinke-Probst rovněž do značné míry vychází, její názory shrnuje a obohacuje novým výzkumem i Peter Moreé z Evangelické teologické fakulty Univerzity Karlovy ve svém článku *Vztahy Německy mluvících evangelíků v Československu k nacionalismu v letech 1918-1946* vydaném v kolektivní monografii *Víra, kultura a společnost: Náboženské kultury v českých zemích 19. a 20. století*. Bezesporu užitečné je i vícesvazkové dílo *Deutsche evangelische Kirche in Böhmen, Mähren und Schlesien* od církevního historika a biskupa luterské církve v Rakousku Oskara Sakrausky. Samotná Saukraského postava představuje v našem kontextu jisté unikum, neboť byl roku 1939 ordinován právě do NEC. Samotné dílo svou povahou představuje jakýsi chronologický souhrn důležitých pramenů ze života NEC. Především poslední etapu německých evangelíků v Olomouci nám pak poslouží *Olomouc. Evangelické kostely* Jana Bartuška a Miloslava Pojsla.

Práce však bude čerpat především z bohaté pramenné základny fondu *Pfarramt der Evangelischen Kirche A. B. in Olmütz* nacházející se ve Státním okresním archivu Olomouc. Jedná se především korespondenci nejrůznějšího rázu, ať už jde o komunikaci s úřady, v rámci církve samotné nebo tu privátního charakteru. Nalezneme tu jistě německá církevní periodika, záznamy o počtu členů, vstupech či výstupech, narozeních a úmrtích členů, tedy záležitosti matriční a jiné dokumenty bezprostředně související s činností sboru, potažmo celého farního obvodu. I přes značnou rozsáhlost tohoto fondu je při práci s ním patrné, že mnoho archiválií se nedochovalo, především těch pocházejících z 30. let. Informace týkající

se osobních profilů jednotlivých duchovních pak pocházejí z v současné době zpracovávaného fondu NEC, jež se nachází v Národním archivu.

Smyslem následujících řádků je tedy alespoň částečně zaplnit zásadní mezeru církevní historiografie a nabídnout sondu do fungování a života jednoho v rámci Moravy důležitého německého evangelického sboru, a to jednak k lepšímu poznání německých evangelíků samotných a jednak k pochopení proměn v jejich myšlení v kontextu tehdejší dynamické doby, ve které sami hrály spolu se svými souvěrci v Německu důležitou roli.

Protestantismus v Olomouci

Přestože se Olomouc ubránila (stejně jako většinou ty části Moravy, kde majoritu tvořilo německy mluvící obyvatelstvo) většímu vlivu husitských myšlenek a stala se v 15. století poměrně silnou protiutrakvisicky a protipikartsky/protibratrsky laděnou základnou, myšlenky evropské luterské reformace sem pronikly a silně působily již velmi záhy.⁴ Už roku 1522 se jako úzkostná předzvěst dalších let z radnice předčítaly královské listy proti tehdy již proslulému wittenbergskému augustiniánovi.⁵ Reformace zde byla nejprve recipována především nižšími a středními vrstvami, jež byly náchylnějšími k přejímání myšlenek od výřečných predikantů a (bývalých) mnichů a řeholníků, posléze ovšem i městskou radou.⁶ Již roku 1525 v Olomouci přebýval Lutherův přítel a překladatel jeho děl Burian Sobek z Kornic.⁷ K šíření reformace přispíval rovněž proud migrace řemeslníků, stejně tak studentů, kteří často odcházeli za studii do německých škol a univerzit. Svoji roli rovněž sehrály i samotné olomoucké vzdělávací instituce, kdy tak kupř. v Olomoucké městské latinské škole (přední konkurentce biskupské katedrální školy), vyučovaly na přání městské rady (která školu spravovala a která sama měla nábožensky rozmanité členstvo v některých obdobích dokonce s převahou nekatolíků) nekatoličtí učitelé, což vyvolávalo velký odpor zdejšího biskupa.⁸ Těmto dvěma školám veřejným posléze přebíraly žactvo rovněž německé luterské soukromé školy. Hojně se také šířily, mocnou zbraní reformátorů knihtiskem, i nekatolické tisky, které zde produkoval bratrský tiskař Jan Günther či později popravený Jan Olivetský.⁹

Jakkoliv se zdál být biskup Stanislav Thurzo otevřenou a humanisticky naladěnou osobností, neváhal tento nevybíravým způsobem zakročit proti „narušitelům“ hlásajícím v jeho diecézi „kacířské nauky“. Proslulá je kauza luterského kazatele doktora Pavla Sperata, který se vyhnul smrti upálením jen na přímluvu vlivných moravských pánů.¹⁰ Reformační teze se dotkly ovšem i místního kléru a některé fary začaly být obsazovány duchovními nekatolického smýšlení. Tak byl stejným biskupem Thurzem zatčen, mučen a do své smrti vězněn olomoucký pomocný biskup Martin Jihlavský, který se netajil svým zájmem o

⁴ NEŠPOR, Václav: *Dějiny města Olomouce*. 2. vyd. Olomouc 1998, s. 103-104.

⁵ Tamtéž, s. 104.

⁶ JAKUBEC, Ondřej: *Město a biskupové*. In: *Dějiny Olomouce 1*. Olomouc 2009, s. 286.

⁷ NEŠPOR, Václav: *Dějiny města Olomouce*. 2. vyd. Olomouc 1998, s. 107.

⁸ JAKUBEC, Ondřej: *Město a biskupové*. In: *Dějiny Olomouce 1*. Olomouc 2009, s. 291.

⁹ NEŠPOR, Václav: *Dějiny města Olomouce*. 2. vyd. Olomouc 1998, s. 106-107.

¹⁰ KAŠPAR, Zdeněk: *V době předbělohorské*. In: *Olomouc*. Malé dějiny města. Olomouc 2002, s. 98.

reformační učení, ba dokonce se po vzoru Lutherově oženil s bývalou jeptiškou.¹¹ I přes tyto poměrně tvrdé zásahy vůči novým z Německa vycházejícím myšlenkám se biskupu Thurzovi nepodařilo dostat situaci pod kontrolu. Jeho nástupci na biskupském stolci pokračovali se střídavými úspěchy. Každopádně v době po jeho smrti se reformace v Olomouci jasně etablovala a množily se tak incidenty konfesijního charakteru. Už roku 1547 je doložen první z mnoha sporů o pohřbívání nekatolíků, když se zdejší minorité zdráhali pohřbít ženskou členku rodu Šternebrků.¹² O několik let později roku 1554 se střetli za episkopátu biskupa Marka Kuena zdejší dominikáni a luteránští obyvatelé, kteří u kostela sv. Michala začaly ostentativně zpívat luterské písně namísto chvalozpěvu *Salve regina*. Incidenty podobného charakteru se staly poměrně běžnými.¹³ O 2 roky později tak zase způsobil svým působením pozdvižení luteránský kazatel Jan Kyncl, jenž byl za přispění samotného panovníka vykázán ze země i přes to, že se ho před biskupem zastala olomoucká Městská rada. V jeho práci v kostele sv. Blažeje pokračoval kazatel Martin Adler se stejnými následky. S tímto osudem se ovšem nehodlali smířit někteří protestanští obyvatelé, kteří ozbrojeně zaútočili na radnici. Výsledkem tohoto incidentu byly popravy tří zúčastněných.¹⁴

Vliv nekatolických predikantů postupně cílenou snahou biskupů i panovníka slábl, i přes mnohé vytáčky a obranu od městské rady. Přesto neustávala snaha nekatolického obyvatelstva po zřízení vlastního svatostánku a stálého duchovního. Tento nedostatek museli totiž Olomoučané suplovat pořádáním přespolních bohoslužeb ve Šternberku, Prostějově nebo Velké Bystřici, potažmo víceméně tajnými bohoslužbami po domácnostech s odjinud přicházejícími kazateli.¹⁵

Autorita biskupů byla pošlapávána a znevažována, takže biskupský hlas měl především za episkopátu biskupa Marka Kuena slabé slovo ve sporech s neposlušným obyvatelstvem, duchovenstvem, ale především s městskou radou tvořící v té době jakousi přirozenou politickou protiváhu. Je zřejmé, že reformace v Olomouci postupovala i v letech daleko silnějších a obratnějších biskupů jakými byl Stanislav Pavlovský, který obratně dokázal využívat svých značných politických konexí mezi zemskými a královskými úředníky. Cíleným

¹¹ Tamtéž.

¹² NEŠPOR, Václav: *Dějiny města Olomouce*. 2. vyd. Olomouc 1998, s. 106.

¹³ JAKUBEC, Ondřej: *Město a biskupové*. In: *Dějiny Olomouce 1*. Olomouc 2009, s. 286.

¹⁴ NEŠPOR, Václav: *Dějiny města Olomouce*. 2. vyd. Olomouc 1998, s. 109.

¹⁵ JAKUBEC, Ondřej: *Město a biskupové*. In: *Dějiny Olomouce 1*. Olomouc 2009, s. 293.

koordinovaným tlakem se mu dařilo prosazovat s pomocí těchto do městské rady prokatolicky laděné měšťany, opíraje se přitom o Rudolfův mandát z roku 1577, jenž stanovoval výlučnost katolíků v městských radách. To se nakonec poměrně podařilo a v Olomouci se ke konci 16. století rada stála až na občasné výjimky katolickou.¹⁶ Jeho předchůdce, biskup Vilém Prusinovský, navíc budoucím generacím dodal mocný katolický impuls, když se mu roku 1566 podařilo přivést jezuity, kteří zde zřídili gymnázium s lyceem, jež bylo posléze povýšeno na univerzitu (vliv utrakvistů a jimi se zaštiťujících a legitimizujících luteránů zaváděním kalicha do liturgie i pro laiky po Tridentském koncilu se mu ovšem potlačit nepodařilo)¹⁷ Oblast školství byla totiž po otázce katolizace městské rady prioritní pro větší množství soukromých nekatolických škol s učiteli pocházejícími většinou z Německa, kterých se městská často rada zastávala. Rovněž působení klášterů, které se sice z počátku nacházely v mnoha ohledech v bídném stavu se i díky obnovným snahám zaštitěných Tridentským koncilem konsolidovaly a pozice katolíků se i díky nim nadále upevňovala. Naděje nekatolíku na institucionalizaci a legitimizaci tak do stavovského povstání zůstaly liché.

Úhrnem můžeme říci, že na počátku 17. století, kdy Olomouc spravoval kardinál Dittrichstein, se Olomouc profilovala oproti předchozím desetiletím daleko více katolicky. Ovšem za biskupy vymáhanou účastí na církevních bohoslužebných obřadech, za vnější náboženskou fasádou stála Olomouc pravděpodobně z větší části nekatolická, především luterská.¹⁸

Stavovským povstáním se protestantský živel záhy ožil a mohl se plně projevit. Záhy se vedení města obměnilo a začalo tak lépe reprezentovat konfesní složení olomouckých obyvatel. Větší část katolického kléru včetně jezuitů byla s Olomouce vyhoštěna a 12. května 1619 se konala u sv. Mořice po dlouhé době (naposledy patrně 1575)¹⁹ první veřejná luterská bohoslužba, kterou vysluhoval šternberský kazatel Johan Feierabend. Následně byli k sv. Mořici povoláni dva luterští faráři, reformovaní evangelíci pak disponovali kostelem sv. Michaela. Ovšem vzhledem k vývoji postání se protestanti z nedávno získané dominance

¹⁶ JAKUBEC, Ondřej: *Město a biskupové*. In: *Dějiny Olomouce 1*. Olomouc 2009, s. 289-290.

¹⁷ Tamtéž, s. 285.

¹⁸ JAKUBEC, Ondřej: *Město a biskupové*. In: *Dějiny Olomouce 1*. Olomouc 2009, s. 299.

¹⁹ BARTUŠEK, Jan – POJSL, Miloslav: *Olomouc. Evangelické kostely*. Velehrad 2006, s. 6.

neradovali dlouho. Naposledy na dlouhá léta se odehrála luterská bohoslužba 22. ledna 1621, kterou následovala vlna emigrace, konfiskace a zatýkání.²⁰

O dvě dekády později se do Olomouce protestantské bohoslužbě vrátily se švédským generálem Torstensonem. Dva vojenští predikanti kázaly od května roku 1642 u sv. Blažeje a o adventu i u sv. Mořice. Katolický majetek byl plundrován. Ovšem početnou německou vojenskou posádkou trpělo celé město i okolí. Nakonec evangelické bohoslužby na celá století ustaly definitivním odchodem švédské posádky v červenci 1650.

Rekatolizační kampaň vedená habsburskou konsolidační politikou způsobila, že protestantismus Olomouce a okolí vymizel, nebo se stal znovu alespoň utajovanou záležitostí, která docházela do Olomouce často skrze obchodní činnost kupců. V roce 1748 tak přiměl olomoucký magistrát jeden kupec disponující luterskými spisy, aby posílal na trhy dvě zmocněné osoby pověřené k zásahu proti zakázané literatuře.²¹

Po vydání tolerančního patentu nenásledovala téměř žádná odezva Olomoučanů. Počet protestantů se dočasně zvyšoval vojáky z Uher či z německých zemí odkud přicházeli rovněž evangeličtí kupci a řemeslníci. První evangelická pobožnost se odehrála bez účasti duchovního v roce 1782 v domě evangelické manželky velitele zdejší pevnosti baronky Lousy Benderové. Posléze se evangelickým vyšším důstojníkům podařilo na Moravském zemském guberniu dosáhnout povolení k bohoslužbám.²² Ty se konaly v posluchárně lycea na přelomu června a července roku 1785 za přítomnosti luterského faráře Heinricha Rieckeho z nejbližšího ustaveného sboru, totiž v Brně²³ (bohoslužby se údajně účastnili i mnozí vzdělaní katolíci) Ovšem patrně kvůli nevíli a intrikám katolického duchovenstva a brněnského gubernia byla zdejší evangelická činnost blokována - další bohoslužba se tak konala až o tři roky později. Do roku 1794 se pak konaly jen jednou za rok. Se změnou vedení gubernia v roce 1787 mohl Riecke v Olomouci alespoň podnikat pastorační návštěvy. Další bohoslužby se ovšem konaly až v roce 1811 poté, co brněnský farář Michael Takusch vymohl na vídeňské evangelické konzistoři povolení ke konání alespoň dvou vojenských bohoslužeb v roce. První bohoslužby po letech se zúčastnilo v kasárnách dělostřelectva asi 250 hostů.

²⁰ SAKRAUSKY, Oskar: *Die Deutsche evangelische Kirche in Böhmen, Mähren und Schlesien. III.* Heidelberg-Wien 1989, s. 29.

²¹ Tamtéž, s. 29-30.

²² Tamtéž, s. 30-31.

²³ BARTUŠEK, Jan – POJSL, Miloslav: *Olomouc. Evangelické kostely.* Velehrad 2006, s. 8.

Posléze se evangelíci sházeli v jedné z místností v kasárnách konviktu, kterou si pro bohoslužby upravili. Od druhého desetiletí 19. století se evangelíci civilního povolání (původem stále především z německých oblastí, jejich počet se pomalu zvyšoval) začali organizovat pod vedením čalouníka Karla Lehmana a usilovali o založení k Brnu přidruženému filiálního sboru. Od srpna roku 1820 jim pak bylo povoleno bohoslužby sloužit v kapli Božího těla, kterou opravili a u které se ještě pomocný biskup hrabě Chotek se speciální komisí ujistil, zda je řádně odsvěcená a nenachází se v ní legendární „zázračné hostie“. V srpnu téhož roku pak byla kaple vysvěcena brněnským evangelickým seniorem Hochstetterem.²⁴

Nicméně tlak katolických představených neustával. Arcibiskup Fürstenberk kupř. ztrpčoval život k evangelictví přestoupivším katolíkům káravými dopisy a popoháněním před jeho církevní soud. Zákazem evangelických promluv na katolických hřbitovech se evangelíci posléze s přispěním Nadace Gustava Adolfa rozhodli zbudovat hřbitov vlastní. Protože se tento nacházel vedle hřbitova katolického, musela jako na mnoha jiných místech postavena i oddělující zeď. Hřbitovní prostor sám byl vysvěcen moravsko-slezským superintendentem Lumnitzerem roku 1857.

Bohoslužby se v nadále konaly v Kapli Božího těla až do roku 1870 vždy jednou až dvakrát do roka se značně rozdílným počtem účastníků, jenž se odvíjel od přítomnosti a velikostí vojenské osádky – tak v roce 1824 se bohoslužby zúčastnilo 400, v roce 1840 136 hostů, ale roku 1854 se bohoslužby zúčastnilo jen 24 civilistů.²⁵

V roce 1868 vzniká v Brně stálé místo cestovního kazatele, což vyústilo roku 1870 ustavením Olomouce jako filiálního sboru při brněnském evangelickém sboru.²⁶ Bohoslužby se mohly konat 4-5 ročně.²⁷ Této nové příznivé situaci nepochybně napomohl protestantský patent z roku 1861, jenž otevíral daleko větší rámec náboženských svobod evangelických církví. Přelomovým rokem se stal rok 1877, kdy vídeňská Vrchní evangelická rada dala povolení ke vzniku samostatného Farního sboru Olomouc-Šumperk,²⁸ pod který dále spadal

²⁴ SAKRAUSKY, Oskar: *Die Deutsche evangelische Kirche in Böhmen, Mähren und Schlesien. III.* Heidelberg-Wien 1989, s. 30-31.

²⁵ Tamtéž, s. 30.

²⁶ Šlo nejprve o Martina Kühneho, posléze Alberta Schindlera.

²⁷ K bohoslužbám se opatřilo 100 výtisků evangelických zpěvníků z Württembergska. Srov. SAKRAUSKY, Oskar: *Die Deutsche evangelische Kirche in Böhmen, Mähren und Schlesien. III.* Heidelberg-Wien 1989, s. 31.

²⁸ Šumperk se zcela osamostatnil roku 1899.

filiální sbor v Přerově a přes 80 míst, ve kterých se nacházelo nějaké evangelické obyvatelstvo. Jednalo se zejména konkrétně o Zábřeh na Moravě (od roku 1900 kazatelskou stanicí, 1905 farním sborem), Lanškroun (od roku 1905 kazatelská stanice sboru v Zábřehu), Litovel (po druhé světové válce kazatelská stanice ČCE), Probnitz (Browiniec Polski), Šternberk (roku 1932 filiálním sborem), Hranice (od roku 1912 kazatelská stanice českého olomouckého reformovaného sboru).²⁹ Na počátku 19. století pak v důsledku německého přestupového hnutí vzniklo několik dalších kazatelských stanic – Moravská Třebová (1900, od roku 1916 samostatný sbor), Prostějov (1903, zanikla po první světové válce), Kroměříž (1906, zanikla po první světové válce), Lipník nad Bečvou (1908, zanikla po první světové válce), Uničov (1906).³⁰

Rok po osamostatnění olomouckého sboru, roku 1878, byl slavnostně instalován první olomoucký evangelický farář Johann Dědic moravsko-slezským superintendentem Evangelické církve v Rakousku Samuelem Schneiderem. Johann Dědic v Olomouci a rozsáhlém okolí přesahujícím hranice 11 politických okresů čítajícím několik stovek evangelických duší, jejichž počet neustále narůstal, sloužil posléze s pomocí 2 vikářů přes 20 let a stal se důležitou osobností evangelické církve na Moravě, kde zastával post zástupce superintendenta. Byl mimo jiné také členem zemské školské rady.³¹

Vzhledem k postupnému nárůstu členů se sbor rozhodl ke stavbě své fary a kostela, pro kteréžto stavby se zřídil už roku 1884 speciální fond. Když pak roku 1899 farář Dědic dokázal získat od Nadace Gustava Adolfa 20 tisíc marek, stavba mohla začít.³² Fara v Lutherově ulici (dnes Tylova 3) byla obydlena už od 1. června 1900, nicméně nemocný Dědic se z ní už příliš netěšil a dokončení kostela se už nedožil. Jeho základní kámen byl ovšem položen 16. května roku 1901 na pozemku po zbořených pevnostních barokních hradbách.³³ Slavnostního vysvěcení se pak dočkal 5. října 1902. Autory této novogotické

²⁹ MÜLLER, Friedrich: *Aus der Geschichte des Protestantismus in Olmütz*. Olomouc 1927, s. 15-20. NEŠPOR, Zdeněk: *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických kostelů) Čech, Moravy a českého Slezska*. Praha 2009.

³⁰ NEŠPOR, Zdeněk: *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických kostelů) Čech, Moravy a českého Slezska*. Praha 2009, s. 325-326.

³¹ MÜLLER, Friedrich: *Aus der Geschichte des Protestantismus in Olmütz*. Olomouc 1927, s. 15-20.

³² SAKRAUSKY, Oskar: *Die Deutsche evangelische Kirche in Böhmen, Mähren und Schlesien. III*. Heidelberg-Wien 1989, s. 32.

³³ Tento pozemek přislíbil ke stavbě kostela darovat císař František Josef, nicméně – v rozporu s tím, co tvrdí některá literatura – pozemek s výměrou 800 m² si sbor musel sám vykoupit za cenu 18 zlatých za metr. Srov.

stavby z rezného zdiva na půdorysu kříže a s čtyřbokou věží v průčelí je architekt Franz Böhm a Max Löw, který celý projekt stavby upravil a zjednodušil především vypuštěním postranních arkád.³⁴ Ještě před vysvěcením kostela 5. července 1902 bylo žehnáno i trojici zvonů, z nichž jeden z nich nesl jméno Kristův, další Zvon reformace a třetí Císařský zvon.³⁵ Výstavba kostela se stala velkým úspěchem převážně německých a luterských evangelíků nejen v Olomouci, ale i na celé Moravě.

Ke konci života faráře Dědice, roku 1897, došlo k oddělení skupiny asi 40 českých reformovaných farníků, kteří se domáhali konání českých bohoslužeb, ale narazili (i přes dobrou vůli faráře Dědice sloužit jednou za čas bohoslužbu dle jejich potřeb). na odpor ze strany německého církevního představenstva. Reformovaní čeští evangelíci založili svoji vlastní stanici spadající pod sbor ve Vanovicích u Boskovic a zřízením náboženského spolku Českobratrská jednota Husova usilovali i o stavbu svého svatostánku. Už rok na to si zvolili za svého duchovního vikáře Prudkého. Vztahy mezi luterány (převážně Němci) a českými reformovanými byly v této době nebývale napjaté, což se posléze zcela prakticky projevilo v neochotě luterských pronajímat svůj nový kostel k českým bohoslužbám takřka bezprizorním reformovaným. Český reformovaný kazatel se zase zdráhal sloužit českým luteránům v jejich mateřštině.³⁶ K definitivnímu rozpadu evangelické jednoty došlo při jednáních v letech 1912-1917, které inicioval movitý podnikatel helvetské konfese Hermann Brass. Ten před tím bohatě financoval stavbu červeného kostela a odmítal přináležet k českému reformovanému olomouckému sboru. Vídeňská c. k. vrchní církevní rada nakonec roku 1916 rozhodla o vzniku německého evangelického sboru obojího vyznání. Oficiální Ustavení českého sboru se odehrálo až v Československém státě.³⁷

Roku 1899 se kvůli problémům s obhospodařováním mimořádně rozsáhlého farního obvodu Olomouc a Šumperk stávají samostatnými sbory. K rozdělení bezesporu dopomohlo i hnutí *Los vom Rom*, které se v té době i díky iniciativě Evangelického svazu začalo významněji projevovat.

SAKRAUSKY, Oskar: *Die Deutsche evangelische Kirche in Böhmen, Mähren und Schlesien. III.* Heidelberg-Wien 1989, s. 32.

³⁴ POJSL, Miloslav – LONDIN, Vladimír: *Dvanáct století naší architektury.* Olomouc 1998, s. 163.

³⁵ MÜLLER, Friedrich: *Aus der Geschichte des Protestantismus in Olmütz.* Olomouc 1927, s. 22.

³⁶ NEŠPOR, Zdeněk: *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických kostelů) Čech, Moravy a českého Slezska.* Praha 2009, s. 325-326.

³⁷ SKOUPÝ, Arnošt: *Náboženské poměry.* In: *Dějiny Olomouce 2.* Olomouc 2009, s. 63-64.

Faráře Dědice nahradil po jeho smrti roku 1901 Wilhelm Mühlfordt, který pokračoval v Dědicově díle. Za jeho působení přišel do Šternberka z Berlína vikář Wangemann, posléze i bývalý starokatolický kněz, vikář Johann Rotter. Při sboru také fungovala do války dokonce stanice diakonek (víme o jedné sestře). Po Mühlfordtovi od roku 1906 nastupuje Hermann Schmidt (za něho se fara rozrostla o jedno patro) a od roku 1913 do roku 1919 Otto Kiesser³⁸ Roku 1914 čítala rozlehlá farnost 1454 duší (v roce 1899 to bylo 813), v samotné Olomouci to bylo 654 členů.

Doba začátku století se zapsala do dějin jako období nejvyššího vzepětí celého sboru, kdy kromě úspěchu na poli stavitelském, přibývá nebývale počtu členů stejně jako i všemožných sborových činností a v olomouckém farním obvodu slouží kromě faráře s finanční podporou rakouské evangelické církve dva, na nějaký čas dokonce tři vikáři (patrně ve Šternberku a Přerově). To je stav, kterého sbor už nebylo s to jednak z důvodu ekonomických, jednak pozdějšího nedostatku duchovních nikdy znovu dosaženo.³⁹

³⁸ MÜLLER, Friedrich: *Aus der Geschichte des Protestantismus in Olmütz*. Olomouc 1927, s. 15-20.

³⁹ Tamtéž, s. 22-23.

Konec staré doby

První světová válka znamenala pro střední Evropu zásadní zlom, jakkoliv předpoklady tohoto zlomu byly do určité míry nastoleny už dávno před tím. Asi nejpatrněji tento stav můžeme sledovat na otázce národní, která měla bezesporu zásadní vliv na rozpad v našich zeměpisných šířkách staletí etablované habsburské monarchie. Už během války samé proto mnozí nově vyhlíželi a volali po novém světovém uspořádání, ve kterém by sami mohli být lépe jako národ zastoupeni, nejlépe v samostatném národním státě, jiní se naopak změn nanejvýše obávali.

Jak v této dynamické době v kontextu sílícího národnostního soupeření vykrystalizovala otázka náboženská či konfesionální? Dá se říci, že otázka národa se s přibývajícými léty projevovala i v této oblasti. Vydáním Tolerančního patentu, jak známo, k jedinému povolenému stávajícímu vyznání římskokatolickému přibývá, byť ne s rovnými právy, i vyznání pravoslavné a evangelické, v tomto posledním případě buď augsburské nebo helvétské. Tato dvě vyznání byla zrovnoprávněna teprve roku 1861 císařem vydaným Protestantským patentem (ani ten ale zcela neuspokojoval některé české evangelíky, kteří se začali dovolávat starých českých reformačních tradic). Na půdě Rakouska, posléze Rakousko-Uherska tak v návaznosti na příznivější situaci začíná být budována nová církevní čtyřstupňová struktura pro obě evangelická vyznání: na nejnižším stupni stály farní sbory, které ve větším počtu tvořily seniorát. Více seniorátů dalo vzniknout superintendenci („diecézi“) a ty byly podřízeny nejvyšší centrální instanci, totiž vídeňské c. k. Evangelické vrchní církevní radě. Pro úplnost zmiňme, že stav z roku 1908 odpovídal v Rakousko-Uhersku v rámci augsburského vyznání 7 superintendencím se 13 senioráty, 187 farními sbory s 239 kazatelskými stanicemi, helvétská konfese disponovala 3 superintendencemi se 7 senioráty, 98 farními sbory a 74 kazatelskými stanicemi.⁴⁰ Jakkoliv evangelická církev v Rakousku zahrnovala pestrou směsici národů, na organizační rovině existovaly hranice jen právě co se vyznání týče. I jediná evangelická fakulta pro celé rozsáhlé soustátí fungovala od roku 1861 ve Vídni (založená byla ovšem už 40 let před tím) pro všechny národnosti zde žijící. Tato situace nemůže dát vzniknout iluzi o názorové jednotě uvnitř rakouského evangelictví. Pro naši otázku nechme prozatím

⁴⁰ HEINKE-PROBST, Maria: *Die Deutsche Evangelische Kirche in Böhmen, Mähren und Schlesien 1918-1938 (-1946): Identitätssuche zwischen Nationalität und Bekenntnis*: Identitätssuche zwischen Nationalität und Bekenntnis. Leipzig und Berlin 2012, s. 16.

stranou záležitosti teologické, které sice hrály bezesporu svoji důležitou roli, nicméně byly v církvi od 19. století často silně spjaty a skryty pod otázkou národnosti.

Národnostní spory byly patrně nevyhnutelné. Procesy národních obrození a uvědomění spolu s emancipačními snahami, které můžeme pozorovat po prakticky celé 19. století, vedlo k nutnému pnutí, a to i v rámci jedné evangelické církve v Rakousku. Na přelomu 19. a 20. století tak dochází k stále znatelnějšímu příklonu českých spíše reformovaných evangelíků ke starým na českém územím vzniklým duchovním tradicím husitství a Jednoty bratrské. Vyvrcholením tohoto trendu pak v této době hledejme v založení Kostnické jednoty roku 1905.⁴¹

Ještě před První světovou válkou tak nacházíme zbytnělou polaritu mezi stále sebevědomějším českým a německým evangelictvím. Tak se se souhlasem vídeňského Oberkirchenratu stal roku 1914 z olomouckého luterského sboru sice unionovaný (tedy obou vyznání), nicméně výhradně německý.⁴² Luterským Čechům tak musel jednou za čas vypomáhat jako v minulosti (která jak zmíněno výše byla nejen v této věci vypjatá) český reformovaný farář. Koneckonců český evangelík pravděpodobně spíše reformovaný zaujímal k monarchii, císaři a posléze především válce obvykle (minimálně) vlažnější postoj než evangelík německý pravděpodobně pro změnu luterského stříhu, který zas raději podpořil politický status quo. Prameny týkající se německého evangelického obyvatelstva, a to i olomouckého s tímto dobře korespondují, národnostní otázka se tu projevila především při volbách moravsko-slezského superintendenta v Olomouci v červnu roku 1918.⁴³

Dopady První světové války na život olomouckého evangelického společenství byly značné. Někteří jeho členové museli nastoupit na bojová pole především východní fronty. Zbylí se často podíleli na zmírňování válečných útrap. Dobrým příkladem k tomu bude zřízení malého domácího lazaretu v bytě faráře Otty Kiesera ve spolupráci s Evangelickým dámským spolkem Nadace Gustava Adolfa v Olomouci. Na konci roku 1915 pak tento spolek otevřel na Kanovnické ulici („Residenzgasse“) v prostorách bývalých kasáren vojenský dům

⁴¹ HEINKE-PROBST, Maria: *Die Deutsche Evangelische Kirche in Böhmen, Mähren und Schlesien 1918-1938 (-1946): Identitätssuche zwischen Nationalität und Bekenntnis*: Identitätssuche zwischen Nationalität und Bekenntnis. Leipzig und Beerlin 2012, s. 18.

⁴² Neznámý autor: *Různé články*. Evanjelický církevník. Časopis věnovaný zájmům české a slovenské církve h. v. 45, 1914, s. 147.

⁴³ Zemský archiv v Opavě – Státní okresní archiv Olomouc (dále jen SOKA Olomouc), fond Farní úřad německé evangelické církve augšpurského vyznání Olomouc, inv. č. 15, kart.9, korespondence ze 3. června 1918.

(*Soldatenheim*), který po dobu války zajišťoval vojákům společenské a domácí zázemí. V něm se mohli rekreovat literaturou, psaním dopisů, deskovými hrami, koncerty či jinými aktivitami podobného druhu. Nárok měli i na šálek čaje s cigaretou. Do konce války pak tyto prostory zaznamenaly asi milion návštěv!⁴⁴ Ještě před tím na jaře roku 1915 v Nové ulici pak zřídili špitál, kde bezplatně pracovala sestra diakonka Maria Biskoup, než byl na podzim toho roku rozpuštěn. Válka zasáhla společenství silně i z hlediska finanční i materiální zátěže. Pro válečné potřeby byly odevzdány kostelní zvon i varhaní píšťaly, sami církevní budovy pak potřebovaly jisté opravy.⁴⁵ Ve válečném zoufalství probíhaly nad rámec pravidelných bohoslužeb i válečná modlitební setkání. To vše pod vedením faráře Dr. Kiesera, který musel (bez přítomnosti kurátora)⁴⁶ zvládnout kromě zvýšeného tlaku válečných okolností i v podobě nadprůměrného počtu bohoslužeb a biblických hodin (obojí ne příliš navštěvováno, biblické hodiny se pak již patrně nikdy neobnovily),⁴⁷ pastorační činnosti zahrnující mimo jiné duchovenskou službu 22 lazaretům,⁴⁸ i běžnou duchovenskou a administrativní činnost jakou bylo vyučování náboženství v Olomouci a na jiných místech farního obvodu. Práce to byla i před válkou nesmírně náročná, jakkoliv mohl Kieser počítat s pomocí šternberského vikáře Alexandera Sohna, jenž se stal od roku 1919 po dobu tří let jeho nástupcem v úřadu (poté odešel snad i z důvodu neúspěchu při správě olomouckého farního obvodu do Bruntálu).⁴⁹

⁴⁴ MÜLLER, Friedrich: *Aus der Geschichte des Protestantismus in Olmütz*. Olomouc 1927, s. 32-35.

⁴⁵ Statistická ročenka hlavního města Olomouc. Svazek VII. Za léta 1919-1923, s. 387.

⁴⁶ *Statistická ročenka hlavního města Olomouc*. Svazek VI. za léta 1911–1918, s.327.

⁴⁷ SOKA Olomouc, fond Farní úřad německé evangelické církve augšpurského vyznání Olomouc, inv. č. 15, kart.9, zpráva z válečných let ze 13. března 1919.

⁴⁸ MÜLLER, Friedrich: *Aus der Geschichte des Protestantismus in Olmütz*. Olomouc 1927, s. 23-25.

⁴⁹ Tamtéž.

1. 1918-1919 – Vyhnání, nebo propuštění?

Konec války sice všichni toužebně vyhlíželi, nicméně její následky byly v mnoha ohledech pro německý olomoucký sbor zdrcující: ztráty na životech farníků či stěhování a přemístění úředníků, vojáků, drážních zaměstnanců či jiných členů podílejících se na životě sboru, přestupy k jiným církvím (zejména Českobratrské církvi evangelické – ČCE, kam patrně přestoupili zbylí čeští luteráni, protože Ottovi Kieserovi není znám v roce 1919 ve sboru žádný český farník),⁵⁰ materiální újmy a (jak to ostatně platilo pro všechny evangelické sbory ztráta) kontaktu s dosavadním vídeňským vedením. Kvůli státním opatřením byl pak zrušen hranice států přesahující Spolek Gustava Adolfa (později obnoveno) včetně zdejšího s ním spojeného dámského spolku. Někteří včetně faráře Kiesera emigrovali z Československa. Svízelná byla (i přes notnou obětavost členů i peněz plynoucích z pronájmu 5 bytů ve farním domě)⁵¹ hospodářská a finanční situace. Inlace, stále ještě nesplacené desetitisícové dluhy ze stavby kostela a fary, dále nevrácená lombardská půjčka (určená jako válečná půjčka pro rakousko-uherský stát) v hodnotě asi 100 tisíc korun, jež byla za války sice s dobrým zúročením, nicméně teď bez jakékoliv možnosti návratu a bez odškodnění od čsl. státu.⁵² To vše včetně podstatné skutečnosti odstřížení od rakouských peněz z Vrchní církevní rady a zatím neexistující státní podpory znamenalo pro sbor obrovskou zátěž a vyžadovalo nesmírnou obětavost jeho členů.⁵³ Patrně pomohly (a pomáhaly nadále) i peníze ze zahraničí, o čemž svědčí zachovalá korespondence od švýcarských evangelíků⁵⁴ či z Braniborského Gustav Adolf Verein.⁵⁵ Určitá podpory se dostávalo i od německého Evangelischer Bund.⁵⁶

Jak tedy vnímali němečtí evangelíci zánik monarchie a vstup do nového státního celku? Vztah Němců na obecné rovině k nově vzniklému Československu byl nedobrý, jakkoliv

⁵⁰ SOKA Olomouc , fond Farní úřad německé evangelické církve augšpurského vyznání Olomouc, inv. č. 15, kart.9, zpráva z válečných let ze 13. března 1919.

⁵¹ SOKA Olomouc , inv. č. 15, kart. 9, výroční zpráva faráře Kiesera k roku 1919.

⁵² Nakonec se ovšem olomoucký sbor dočkal převzetí části dluhu Československým státem dle zákona 104 z 22. června 1928 o převzetí státního dluhu nezajištěného. Olomoucký sbor tak byl zbaven závazků v hodnotě 34 000 Kč. Srov. Zemský archiv v Opavě – Státní okresní archiv Olomouc, fond Farní úřad německé evangelické církve augšpurského vyznání Olomouc, inv. č. 24, kart. 13. Přihláška za účelem převzetí státního předválečného nezajištěného dluhu rakouského.

⁵³ SOKA Olomouc , fond Farní úřad německé evangelické církve augšpurského vyznání Olomouc, inv. č. 15, kart.9, výroční zpráva faráře Kiesera .

⁵⁴ Tamtéž, korespondence z 5. března 1920.

⁵⁵ Tamtéž, korespondence z 12. května 1920.

⁵⁶ Tamtéž, kart. 9, Jahresbericht 1919.

zpočátku někdy vnímaný jako nová šance,⁵⁷ daleko častěji převládala skepse a deziluze. Němečtí evangelíci byli bezradní, bez vedení, stali se členy dvojí menšiny: nejprve národnostní mezi většinovým obyvatelstvem českým a slovenským („československým“) navíc v době nacionálně vypjaté, poté menšiny náboženské, kde i mezi Němci převládalo značně vyznání katolické.⁵⁸ I v olomouckém sboru představovala tato doba období značné nejistoty – z pramenů se dozvídáme o nevyplněných nadějích v *Deutschböhmen* či *Sudetenland*. Nesplnilo se ani očekávání možnosti setrvání pod vídeňským *Oberkirchenratem*.⁵⁹ Nečekanou ranou se stal i brzký vznik české nacionálně laděné Českobratrské církve evangelické obojích konfesí, který přestavoval jasné vymezení se i vůči bratřím německé národnosti.

I Olomoučtí němečtí evangelíci museli snést i fakt, že se záměrným připojováním menších obcí stali se i oni v Olomouci kromě náboženské i národnostní menšinou. Od obojích většinových skupin cítili určité snad i oprávněné ohrožení, se kterým se ale nechtěli rezignovaně smířit. Proto můžeme vidět houževnatý odpor olomouckých proti návrhu, aby se slevilo z povinnosti evangelických duchovních získat univerzitní vzdělání s odůvodněním, že vzdělaný farář či vikář se jednak těší větší společenské vážnosti a rovněž lépe zvládá řešení jak národnostních, tak náboženských sporů.⁶⁰ Proto vidíme i neskonale pohoršení nad odesáním nápisu německé evangelické hřbitovní kapely *Liebe hoeret nimmer auf!* českými vandaly, které vyústilo dokonce ve stížnost u prezidenta Masaryka.⁶¹

⁵⁷ HEINKE-PROBST, Maria: *Die Deutsche Evangelische Kirche in Böhmen, Mähren und Schlesien 1918-1938 (-1946): Identitätssuche zwischen Nationalität und Bekenntnis*: Identitätssuche zwischen Nationalität und Bekenntnis. Leipzig und Beerlin 2012, s. 25.

⁵⁸ Ze sčítání lidu z roku 1921 vyplývá že k Deutsche Evangelische Kirche in Böhmen, Mähren und Schlessien se přihlásilo asi jen 118 tisíc československých obyvatel, jakkoliv se jejich počet neustále zvyšoval a v roce 1945 dosáhl dokonce 156 tisíc. Srov. HEINKE-PROBST, Maria: *Die Deutsche Evangelische Kirche in Böhmen, Mähren und Schlesien 1918-1938 (-1946): Identitätssuche zwischen Nationalität und Bekenntnis*: Identitätssuche zwischen Nationalität und Bekenntnis. Leipzig und Beerlin 2012, s. 24.

⁵⁹ SOKA Olomouc, fond Farní úřad německé evangelické církve augšpurského vyznání Olomouc, inv. č. 15, kart.9, zpráva z válečných let ze 13. března 1919.

⁶⁰ Tamtéž, opis nedatované korespondence adresované seniorátnímu setkání.

⁶¹ SOKA Olomouc, fond Farní úřad německé evangelické církve augšpurského vyznání Olomouc, inv. č. 15, kart.9, zpráva z válečných let ze 1. května 1919.

2. 1920-1922 – Hledání nové identity

Hlavním úkolem v této době zásadní krize identity a nejisté budoucnosti bylo dát nový organizační rámec nové německé evangelické církvi, určit její ideové zakotvení a směřování. Na tuto výzvu částečně odpověděl velikonoční sněm první církevní sněm (*Kirchentag*) 25. a 26. října 1919, po kterém vznikla nová evangelická církev: *Die deutsche evangelische Kirche in der Tschechoslowakische Republik* (od roku 1922 pod názvem *Die deutsche evangelische Kirche in Böhmen, Mähren und Schlesien* – neboť slovenské autority a evangelíci odmítli, aby se k této nově ustavené církvi připojil jediný německý evangelický v Bratislavě)⁶². Ministerstvo kultury definitivně uznalo novou církev již v únoru roku 1920 a v tutéž dobu bylo církvi přiznáno právo na státní podporu, čímž se finanční situace církve pomalu zkonsolidovala.

Přesto zůstávalo mnoho vnitřních fundamentálních otázek stále otevřených. Především otázka vlastní identity definovaná ve vztahu k národu a teologickému zakotvení. I přes zmíněný církevní sněm v Turnově, který udal jistý směr, vzešlé formulace hlásící se k evangeliu Ježíše Krista a německé reformaci budily jisté rozpaky třeba pro svoji jistou neurčitost, ale i pro opomenutí reformovaného vyznání. Proto mezi poměrně teologicky fragmentované německé evangelíky⁶³ vyvstaly spory, na které navázal i problém s otázkou vztahu mezi církví, státem a národností. Nastolené otázky měl za úkol řešit druhý turnovský církevní sněm v prosinci roku 1920. NEC podle něj stojí na jediném základě Písma svatého. Ve svém životě se řídí zásadami reformace a ve svém učení evangelicko-luterským vyznáním. I přes explicitní příklon k luterství nebyla ovšem vyloučena ani reformovaná vyznání, o čemž v praxi svědčila i přítomnost čistě reformovaného sboru v Čeňkovicích. Příslušnost církvi pak

⁶² MORÉE, Peter: *Vztahy německy mluvících evangelíků v Československu k nacionalismu v letech 1918-1946*. In: HAVELKA, Miloš (ed.): *Víra, kultura a společnost. Náboženské kultury v českých zemích 19. a 20. století*. Praha 2012, s. 63-86.

⁶³ Zde je nutno poznamenat, že naprostá většina německých evangelíků se hlásila k luterskému Augsburskému vyznání – jediný čistě reformovaný německý sbor se nacházel v Čeňkovicích (*Tschenkowitz*) a několik sborů bylo obojího vyznání. Tento sjednocující element ovšem nebyl s to překrýt regionální rozdíly ve vnímání sdíleného dědictví. Tak kupř. Ašsko bylo spjato s formou tradičně lidové církve, ve Slezsku se projevovaly silně pietistické tendence, oproti tomu střední a severní a Čechy byly silněji ovlivněny hnutím *Los von Rom* a teologickým liberalismem. Srov. MORÉE, Peter: *Vztahy německy mluvících evangelíků v Československu k nacionalismu v letech 1918-1946*. In: HAVELKA, Miloš (ed.): *Víra, kultura a společnost. Náboženské kultury v českých zemích 19. a 20. století*. Praha 2012, s. 67.

byla rovněž vyhrazena výlučně německému obyvatelstvu na základě jejich rozhodnutí. Jazykem NEC pak byla němčina.⁶⁴

Co se vztahu církve a státu týče (což je řešeno v druhé části ústavy), církev se mohla, opíraje se tak o § 122 ústavního zákona č. 121 ze 24. února 1920 Sbírký, těšit ze širokých náboženských svobod. Jednotlivá společenství mohla svobodně vybírat a volit farářské kandidáty, byť s konečným státním svolením. Stejně tak církev mohla kdekoliv v republice zřizovat svoje školy, zprostředkovávat studijní výjezdy (NEC neměla v Československu svoji oficiální teologickou vzdělávací instituci, bohoslovci se proto vzdělávali nejčastěji na teologických fakultách ve Vídni, Erlangenu či Lipsku), zakládat dobročinné spolky k sledování církevních, vzdělávacích a dobročinných cílů. Rozsah a šíře náboženských svobod byla tedy v té době na velmi dobré úrovni.

Třetí část se zabývá právní návazností na evangelickou církev bývalého Rakousko-Uherska, kdy tak povinnosti bývalé církevní rady (*Kirchenrat*) přešly na církevní vedení církve nové (*Kirchenleitung*), která ovšem stála na jiných nových ustanoveních. S tím rovněž souvisela i návaznost majetková, tedy všechny budovy, zařízení, nadace, fondy apod., na které si NEC kladla nárok. To jí byl nakonec uznán ministrem školství a národní osvěty v prosinci roku 1922. Ústava sama byla potvrzena státem v červenci o dva roky později ministrem Markovičem.⁶⁵

Co do stránky organizační a správní, byla NEC rozdělena do šesti církevních okrsků (*Kirchenkreise*): Ašsko-chebského, Západočeského, Středočeského, Východočeského, Moravského (kam patřila Olomouc a který patřil k nejmenším)⁶⁶ a Slezského. Ty podléhaly církevnímu vedení (*Kirchenleitung*) v čele s prezidentem Wehrenfennigem v Jablonci nad Nisou jemuž byla tato funkce připsána doživotně,⁶⁷ což představovalo v rámci daného demokratického zřízení jistou anomálii.

⁶⁴ HEINKE-PROBST, Maria: *Die Deutsche Evangelische Kirche in Böhmen, Mähren und Schlesien 1918-1938 (-1946): Identitätssuche zwischen Nationalität und Bekenntnis*: Identitätssuche zwischen Nationalität und Bekenntnis. Leipzig und Beerlin 2012, s. 16.

⁶⁵ SAKRAUSKY, Oskar: *Die Deutsche evangelische Kirche in Böhmen, Mähren und Schlesien 1919-1921*. Heidelber-Wien 1989.

⁶⁶ SOKA Olomouc, fond Farní úřad německé evangelické církve augšpurského vyznání Olomouc, inv. č. 15, kart.9, výkaz o počtu členů církve k roku 1920.

⁶⁷ HEINKE-PROBST, Maria: *Die Deutsche Evangelische Kirche in Böhmen, Mähren und Schlesien 1918-1938 (-1946): Identitätssuche zwischen Nationalität und Bekenntnis*: Identitätssuche zwischen Nationalität und Bekenntnis. Leipzig und Beerlin 2012, s. 21.

V březnu 1920 se k tehdy ještě *Die deutsche evangelische Kirche in der Tschechoslowakische Republik* oficiálně připojuje i německý olomoucký sbor pod oficiálním jménem *Die deutsche evangelische Pfarrgemeinde in Olmütz*.⁶⁸

Olomoucké stanovy

Ve shodě s § 61 Ústavy NEC bylo každé společenství oprávněno podle svých zvyklostí ustavit svoje místní stanovy. Proto v roce 1923 vznikly zcela nové stanovy, které se notně inspirovaly v brněnském německém evangelickém sboru (soudě dle zachovaných brněnských stanov přiložených při těch olomouckých, jež se po obsahové stránce značně shodovaly).⁶⁹ Podle jakých ustanovení fungoval sbor do té doby, není známo. Jakkoliv se zachoval pouze neschválený návrh stanov, dle zachovaných připomínek se schválené stanovy odlišovaly patrně jen v detailech.

První paragraf definuje sbor jako nezávislé společenství. Jakkoliv se sbor realizoval v rámci demokratického zřízení NEC, které se uskutečňovalo v presbyterním trojstupňovém zřízení této církve (ne nepodobnému tomu, jaké můžeme vidět dodnes v ČCE), to nechávalo jednotlivým sborům poměrně značnou míru autonomie a nezávislosti.

Druhý paragraf definuje územní rozložení olomouckého farního obvodu jenž zahrnoval *Olomouc s nejbližším okolím a každé místo, pro které je Olomouc nejlépe dosažitelným místem. Přitom jsou hranice farnosti definované rovněž vymezením Brněnského seniorátu, pod který Olomoucký sbor spadal.* Definice území, které spadaly pod olomoucký sbor tedy byly vymezeny poněkud volněji za použití sice dvojího určení, ovšem stále ne zcela exaktního. Nešlo patrně přesně geograficky určit hranice daného farního obvodu, který se rozkládal na územích více politických a soudních okresů (Olomouc, Šternberk, Litovel, Uničov, Přerov, Prostějov, Holešov, Zlín, Lipník nad Bečvou) ve kterém byli němečtí evangelíci často volně rozptýleni. Hrubá výměra farního obvodu byla obrovská, okolo 5 000 km²,⁷⁰ což z něj činilo bezesporu jeden z největších v rámci celé NEC.

⁶⁸ SOkA Olomouc , fond Farní úřad německé evangelické církve augšpurského vyznání Olomouc, inv. č. 15, kart. 9, korespondence z března 1920.

⁶⁹ SOkA Olomouc , fond Farní úřad německé evangelické církve augšpurského vyznání Olomouc, inv. č. 18, kart. 10., návrh stanov.

⁷⁰ SOkA Olomouc , fond Farní úřad německé evangelické církve augšpurského vyznání Olomouc, inv. č. 20, kart. 10, Tabellarische Berichterstattung für den evangelischen Gustav Adolf Verein.

Členem farního obvodu je podle dalšího paragrafu každý evangelík, který sídlí na jeho území. Zároveň by měl být evidován i v dokumentech sboru. Tento bod se stal problematickým při definování přesnějšího počtu členů, jak se posléze ukázalo (viz níže). Platilo mj. že ne každý skutečně evidován byl. Zcela nápadné je vypuštění zmínky o národnosti, která podle §2 Ústavy Německé evangelické církve spolu s vůlí připojit se a evangelickým vyznáním tvoří předpoklad pro členství.

Poměrně zajímavě vyhlížel § 5, podle kterého sbor očekával od svých členů bez ohledu na pohlaví řádné plnění sborových a církevních povinností především finanční formou členských příspěvků, *které má právo vyžadovat, a to i za účasti a pomoci k tomu oprávněných světských politických institucí...* Tento poněkud kontroverzní bod byl skutečně v Olomouci aplikován. Zmiňme případ manželky (katolického) vládního rady Pillarze, jehož manželka byla členkou evangelického sboru v Brně a která až do roku 1924 pravidelně platila členské příspěvky. Od roku 1925 pak ale náhle přestala. Proto byla Farním úřadem NEC v Olomouci neúspěšně urgována a posléze vystavena exekuci. Do věci se ovšem vložil její manžel, údajný věčný kverulant, který tuto exekuci nepřipustil a odmítl uznat povinnost své manželky na placení tohoto poplatku. Nakonec se evangelický farní úřad rozhodl svůj nárok neuplatnit, jednak kvůli obtížím vzešlým s konfrontací Pillarzem, jednak kvůli nedobré majetkové situaci jeho manželky.⁷¹ Není ovšem úplně jasné, za jakých podmínek se docházelo k tak drastickým krokům. Dá se předpokládat, že jen v případech, kdy neplatící člen nadále využíval služeb a jinak se podílel na aktivitách sboru (viz níže). Od příspěvků se pak odvozovalo právo volit (farář nesl toto právo ze svého úřadu). Kromě faráře, či vikáře, kteří se volili všemi oprávněnými členy (*Gemeindetag*) se volilo ještě do církevního představenstva (*Kirchenvorstand, presbyterium*) a sborového představenstva (*Gemeindevertretung*). Zastupitelstvo byl nižší orgán sestávající kromě duchovních ještě z 26 členů sboru volených na dobu 6 let. Pod jeho gesci spadalo kupř. otázka organizace členského shromáždění (*Gemeindetag*), platy duchovních a další finanční a materiální záležitosti, kontrolní funkce apod.

Další orgán sboru představovalo církevní představenstvo, které už povahou výběru jeho členů stálo nad zastupitelstvem sboru, které jeho členy vybíralo, a plnilo zpravidla rozsáhlejší a závažnější agendu. Členové představenstva museli z toho důvodu dosáhnout

⁷¹ SOkA Olomouc, fond Farní úřad německé evangelické církve augšpurského vyznání Olomouc, inv. č. 22, kart. 12, Korespondence z 16. 3. 1927.

věku aspoň 30 let a váha jejich postavení předpokládala i veřejný slib. Nutno podotknout, že členové představenstva nejsou nutně bráni jen jako organizační orgán, ale mají zodpovědnost i za duchovní život sboru. Doba mandátu členů církevního představenstva byla rovněž 6 let, byť se jeho složení každé dva roky obnovovalo stejně jako u zastupitelstva sboru. Církevní představenstvo pak mělo za úkol především zastupovat sbor navenek a bezprostředně obstarávat vedení a správu sboru. Ze svého středu si volilo předsedajícího (i duchovního), kurátora, jeho zástupce, zapisovatele a archiváře, správce kasy a jeho kontrolora, správce sborových budov (viz příloha č. 1).

Jak vidno, rozsah působnosti církevního představenstva je nesmírně široký, přičemž v jistých ohledech se za určitých okolností obohatil i o další oblasti zájmu. Jednalo se kupř. o iniciativu znovuobnovení zvonů v olomouckém červeném kostele. Nejvyšší a nejdůležitější post patřil ve sboru krom duchovních kurátorovi. Jakkoliv měl být z každé schůze zhotoven i zápis, dochovaly se bohužel převážně jenom pozvánky k setkání představenstva s předem danou osnovou.⁷²

Statistické údaje

Své o charakteru olomouckého sboru, potažmo celé olomoucké farnosti vypoví i jeho vlastní statistické údaje, které nejlépe shrnoval každoroční tzv. „výkaz o stavu duší a duchovních úředních úkonech v německém evangelickém farním sboru“⁷³, který udával informace o celkovém počtu členů, případné jeho změny oproti roku minulému, počty svateb, úmrtí a pohřbů, počet konfirmandů a dětí účastnících se náboženského vyučování, přestupy, výstupy, statistika ohledně slavení sv. večeře Páně a bohoslužeb či výběru poplatků.

Počet členů

Údaje o velikosti členské základny jsou patrně neproblematičtější částí všech statistik olomouckého sboru. I přes existenci matriky farního úřadu a starost o její pečlivou správu, udržet si přesný přehled v tako rozsáhlém a ze své podstaty nepřehledném farním obvodu, ve kterém se duchovní objevoval pravidelně jen na několika místech, bylo nesmírně obtížné. Zmatek do věci s sebou přinesl konec první války, kdy mnoho členů sbor (potažmo Olomouc)

⁷² SOKA Olomouc, fond Farní úřad německé evangelické církve augšpurského vyznání Olomouc.

⁷³ Nejvíce zde: SOKA Olomouc, fond Farní úřad německé evangelické církve augšpurského vyznání Olomouc, inv. č. 17, kart. 9.

Rovněž: Národní archiv, fond Českobratrská církev evangelická - ústřední archiv, Praha, Farní sbor Olomouc 1941-1945. *Tabellarische Übersicht zur Statistik des Gemeindelebens.*

opustilo a kdy se poměrně rychle střídali i duchovní. S příchodem faráře Müllera, který nepocházel z českých zemí a se situací zde se musel nově seznamovat ve velmi nepřehledné a pro olomoucký sbor nelehké době, se bohužel přehled o počtu věřících ještě více zkomplikoval. Problémy už avizoval ovšem jeho předchůdce Alexander Sohn, který v jednom výkazu zmínil, že poslední přesné počty členů jsou ty z roku 1918.⁷⁴ Značně realističtěji než Müller se k dané problematice postavil až jeho nástupce v úřadu Adolf Matuschek na konci 20. let, nicméně ani u něho nedojme ke zcela přesným výsledkům. Se vznikem Protektorátu a příchodem nového obyvatelstva se pak situace stává prakticky nesledovatelnou.

Když konečně přijdeme k samotným číslům, dostaneme se k počtu 813 farníků v roce 1899 pro celý farní obvod, před rokem 1918 vystoupal jejich počet k 1500.⁷⁵ K tomuto číslu se sbor dostal zásluhou jednak díky vcelku vysokému počtu nově narozených v poměru k úmrtím (jakkoliv válečná léta situaci značně změnila), ale především silným přestupovým hnutím (viz níže).

Zásadní zlom s sebou přinesl vznik Československa. Oproti asi 1500 členům v roce 1917⁷⁶ tak v jsou řady olomouckého farního obvodu roku 1920 tenčí asi o 300 členů. Jasno do poněkud nepřehledných čísel mělo vnést sčítání lidu v roce 1921. Zdá se ovšem, že opak se stal pravdou. V roce 1923 pak v statistikách sboru Müller operoval s číslem 1400, o dva roky později dokonce 1500 členů, opíraje se patrně ze sčítání lidu v roce 1921, podle kterého by k samotnému olomouckému sboru mělo přináležet téměř 800 evangelíků, což je poněkud (vzhledem k trendu vývoje počtu členů i počtu Němců ve městě v době vzniku Československa) zarážející. Nutno podotknout, že dané sčítání ovšem ještě nepočítalo s NEC, nýbrž operovalo v návaznosti na rakousko-uherské poměry na zažité pojmy *evangelické augsburské vyznání* a *evangelické helvétské reformované vyznání*. Navíc sčítání proběhlo v době silného vymezování se nemalé části obyvatelstva vůči katolické církvi, což se do výsledků jistým způsobem mohlo promítnout. V následujících letech tak můžeme trend počtu členů odvozovat velmi zhruba ze statistik vstupů a výstupů, potažmo narození a úmrtí. Farář Matuschek, který značně zredukoval počet členů asi na 1000, po uveřejnění výsledků dalšího sčítání v roce 1930 ovšem došel k číslu 912, členů, což se sice jeví jako poměrně realistické číslo, jakkoliv oproti sčítání

⁷⁴ Tamtéž, *Ausweis 1920*.

⁷⁵ Statistická ročenka hlavního města Olomouc. Svazek VII. Za léta 1919-1923, s. 387.

⁷⁶ Tamtéž.

z roku 1920 se jedná o zcela zásadní pokles (především pak v Olomouci, kde evidujeme ztrátu asi 250 členů), který by ovšem nekorespondoval ani s interními zdroji o narozeních, úmrtích, potažmo vstupech a přestupech. Částečným vysvětlením může být, že v interní statistice o výstupech a přestupech se neevidovaly údaje o stěhování členů do jiného farního obvodu NEC či jinam, nicméně i toto vysvětlení není všezahrnující vzhledem k poměrně malému úbytku německé národnosti v Olomouci v rozmezí let 1921 a 1930.⁷⁷ Jako nejdůležitější ze všech schůdných se nám zdá již zmíněné vysvětlení postupného rozproštění (dle terminologie sčítání z roku 1921) *augsburského a helvétského reformovaného vyznání* do jiných církví, potažmo do bezvěrectví.

Dalším problémem, který ze statistiky o počtu členů vyplývá, je, že samotné členství v církvi neznamena nutně hlubší zapojení v její činnosti. To platí obzvláště u většiny evangelických církví hlavního proudu,⁷⁸ kde není bezprostřední účast na bohoslužbě (či jiných aktivitách) vyžadována tak striktně jako v církvi římsko-katolické, potažmo probuzeneckých církvích. Udělat si tak obrázek o olomouckém sboru na základě jen celkové členské základny je tak velmi ošidné a lépe nám poslouží jiné údaje, kupř. počet k volbám oprávněných členů. S volbou faráře Müllera roku 1922 mluvíme o 293 oprávněných členech (tedy těch, kdo zaplatili členský poplatek, kterých v Olomouci bylo 171, Šternberku 47, Uničově 24, Hlubočkách-Mriánském údolí 18, Přerově 18, Prostějově 9 a Lipníku 6) celého farního obvodu, z nichž se volby aktivně zúčastnilo 184 farníků.⁷⁹ O 7 let to bylo při volbě faráře Matuschka 241 plátců.⁸⁰ Tyto informace se přece jenom lépe odrážejí v každodenní realitě sboru, jakkoliv nezahrnují kupř. děti či ke sboru jinak přimknuté evangelíky. Rovněž nutně nehovoří o jiném aktivním zapojení platících členů.

Velmi nepřehlednou se po stránce statistiky stává období Protektorátu, kdy se do Olomouce a okolí dostávají stovky nových evangelíků jak z říše, tak z východní Evropy (Volyně, Besarábie apod.). Jistě můžeme říct, že počet evangelíků se v celém farním obvodu včetně

⁷⁷ HÁJEK, Martin: *Odsun Němců z Olomouce*. Brno 2013, s. 16.

⁷⁸ Srov. MCLEOD, Hugh: *Náboženství a lidé západní Evropy*. Brno 2007.

⁷⁹ Národní archiv, fond Českobratrská církev evangelická - ústřední archiv, Praha, Personalakten der Pfarrer und Religionslehrer, bzw. Religionslehrerinnen. Složka Friedricha Müllera. *Wahlbericht*.

⁸⁰ Národní archiv, fond Českobratrská církev evangelická - ústřední archiv, Praha, Složka Adolfa Matuschka, korespondence z 29. ledna 1928.

míst, kde dosud evangelíci nebyli, rapidně zvýšil, v roce 1944 údajně daleko nad 3000.⁸¹ Navíc je toto číslo podhodnoceno o tisíce dětí z KLV táborů, vojenské posádky či válečné uprchlíky...

Obecně můžeme shrnout, že počet členů v celé farnosti se mezi válkami pohyboval pravděpodobně okolo 1000 členů, nejvíce samozřejmě v okrese Olomouc, který evidoval přes 500 členů, poté ve okresu Šternberk (zhruba 200) a Uničov (přes 100). Nejvíce pak do počtu členů zasáhli radikální politické změny, jakým byl vznik Československa, potažmo posléze protektorátu. Před vznikem republiky to ovšem bylo velmi silné přestupové hnutí. Ve 20. a 30. letech počet můžeme vysledovat trend stagnace, potažmo úbytku, což je paradoxní vzhledem k pozitivnímu trendu v rámci NEC (viz níže).

Přestupy, vstupy, výstupy

Otázka přestupů byla především v souvislosti s přestupovým hnutím *Los vom Rom* zcela kardinálním aspektem vzniku a etablování mnoha evangelických sborů, čemuž odpovídal i vývoj v olomouckém farním obvodu, o čemž svědčí jednak poměrně dramatický nárůst počtů nových členů v Olomouci a jiných ustavených kazatelských stanicích, tak také vznik některých nových stanic (Kroměříž, Lipník nad Bečvou, Prostějov, Uničov) či dokonce samostatných sborů (Moravská Třebová).

První ucelené údaje zachycující tuto problematiku spadají k roku 1911.⁸² V této době se ještě poměrně silně projevovalo přestupové hnutí, které už mnoho let přinášelo nové členy i zdejšímu evangelickému sboru, a to poměrně zásadním způsobem: Situace v rámci dochovaných statistik kulminovala roku 1913, kdy mluvíme o 80 nových členech nicméně zmínka faráře Müllera hovoří v jednom roce až o 99 nových členech olomouckého farního obvodu.⁸³ Od roku 1899 kdy se jenom v Olomouci a okolí nacházelo asi 200 členů se na konci války pohyboval okolo 600.⁸⁴ Tento trend posléze zpomalila válka. V roce 1919 a v následujících letech sice vstupy převážně bývalých katolíků převažovaly nad výstupy, jednalo se ovšem řádově o jednotky, maximálně pak o dvě desítky přistupujících členů. V německém

⁸¹ Národní archiv, fond Českobratrská církev evangelická - ústřední archiv, Praha, Farní sbor Olomouc 1941-1945. Korespondence z 4. února 1944.

⁸² *Statistická ročenka hlavního města Olomouc*. Svazek VI. za léta 1911–1918, s.327.

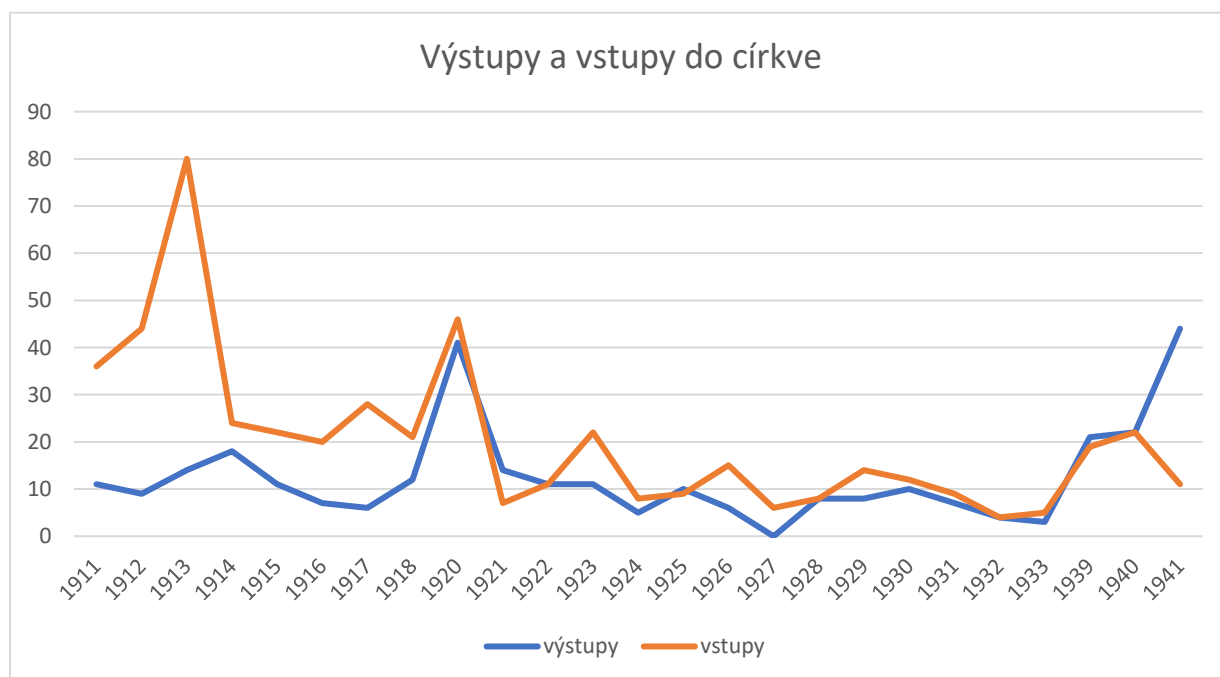
⁸³ MÜLLER, Friedrich: *Aus der Geschichte des Protestantismus in Olmütz*. Olomouc 1927, s. 23.

⁸⁴ Zemský archiv v Opavě – Státní okresní archiv Olomouc, fond Farní úřad německé evangelické církve augšpurského vyznání Olomouc, inv. č. 15, kart.9, zpráva z válečných let ze 13. března 1919.

etniku včetně Olomouce tedy se vznikem republiky v žádném případě neprobíhaly tak masivní změny v příslušnosti k církvi jako tomu bylo u českého obyvatelstva.

Z celocírkevních statistik NEC vyplývá, že olomoucký vývoj neodpovídal vývoji této církve jako celku, která rostla poměrně rychle – mezi lety 1921 a 1930 stoupl počet členů zhruba ze 109 333 na 132 383. K roku 1938 evidovali němečtí evangelíci 141 827 členů a na konci války dokonce 156 694 členů. V této otázce hrála svoji roli vyšší porodnost, nicméně ta v žádném případě není s to tento růst dostatečně postihnout.

Nápadná je z grafu absence dat z 30. let, ve kterých se výkazy o počtu vstupů a výstupů zachovaly jen z některých míst, ne z celého farního obvodu. Zřejmý je z nich jasný obrat, kdy výstupy spíše převažovaly s amplitudou 18 členů v roce 1937. Pořád se jednalo ovšem o poměrně mírná čísla, která ovšem reflektovala celkovou stagnaci sboru ve 30. letech, jak o této době vzpomíná i farář Matuschek.⁸⁵ Jakkoliv se počátkem 40. let počet výstupu značně zvýšil, v této době se otázka přestupů či výstupů vzhledem k mocnému přílivu nových souvěrců jeví jako v praxi nepodstatná.

Graf 1: Výstupy a vstupy do církve⁸⁶

⁸⁵ Tamtéž, *Bericht der deutschen evangelischen gemeinde Olmütz z 8. listopadu 1942.*

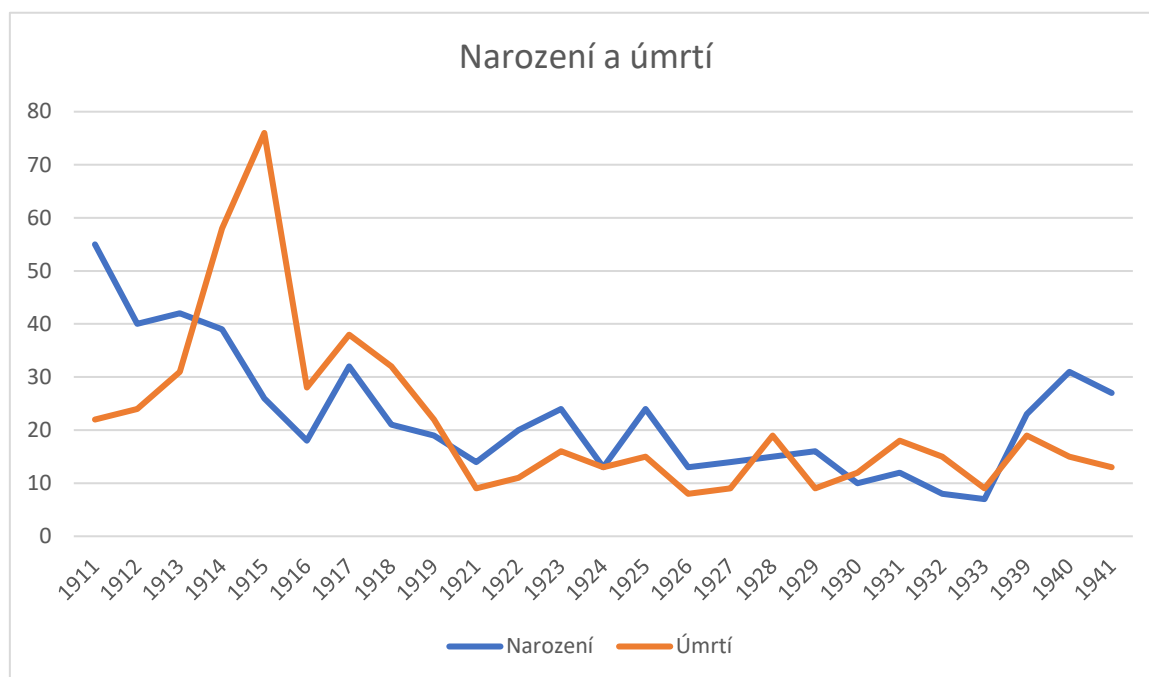
⁸⁶ Graf podle: SOKA Olomouc, fond Farní úřad německé evangelické církve augšpurského vyznání Olomouc, inv. č. 17, kart. 9. Národní archiv, fond Českobratrská církev evangelická - ústřední archiv, Praha, Farní sbor Olomouc 1941-1945. *Tabellarische Übersicht zur Statistik des Gemeindelebens.*

Narození, úmrtí

Data o narozeních a úmrtích udávají celkem jednotný a dobře očekávatelný směr. Až na rok 1919 počet nově narozených a pokřtěných převyšuje ve dvacátých letech v průměru o jednu třetinu počet zesnulých. Po propuknutí světové ekonomické krize se situace obrací, a to minimálně až do roku 1933, kdy máme na několik let poslední dostupná data. Od roku 1939 do roku 1941, dokdy máme dostupné informace, je situace v tomto směru znovu velmi příznivá. Kromě obecného předpokladu, že alespoň počáteční období Protektorátu a záboru většina německého obyvatelstva vnímala tuto dobu jako bezpečnou pro založení rodiny (který ovšem částečně vyvrací absence sňatků, viz níže), je toto období charakteristické příchodem nových evangelíků z Říše, což se jistým způsobem do statistiky mohlo promítnout. V této době sídlí v Olomouci německá vojenská posádka, pro jejíž evangelické členy, byly slouženy speciální bohoslužby. I tito nově příchozí němečtí vojáci přicházeli patrně často se svými ženami a rodinami, o čemž svědčí 44 nově pokřtěných novorozených dětí v roce 1941, což představuje skoro dvojnásobek všech narozených dětí v celé farnosti. Křtilo se ale i v táborech i pro (patrně) z východní Evropy příchozí Němce (za rok 1943 se zde uskutečnilo 65 křtů).⁸⁷ Tyto dva příklady se ovšem nevztahují na čísla samotného farního obvodu. Pro úplnost dodejme, že i otázka úmrtí členů (a za války nejen jich) zahrnovala často pro faráře rovněž povinnost bohoslužebného obřadu.

⁸⁷ Národní archiv, fond Českobratrská církev evangelická - ústřední archiv, Praha, Farní sbor Olomouc 1941-1945. *Tabellarische Übersicht zur Statistik des Gemeindelebens.*

Na závěr dodejme, že statistika počítá samozřejmě i s evidencí počtu křtů. Ten se však de facto shoduje s počtem nově narozených dětí, proto se mu v žádné jiné kapitole věnovat nebudeme.

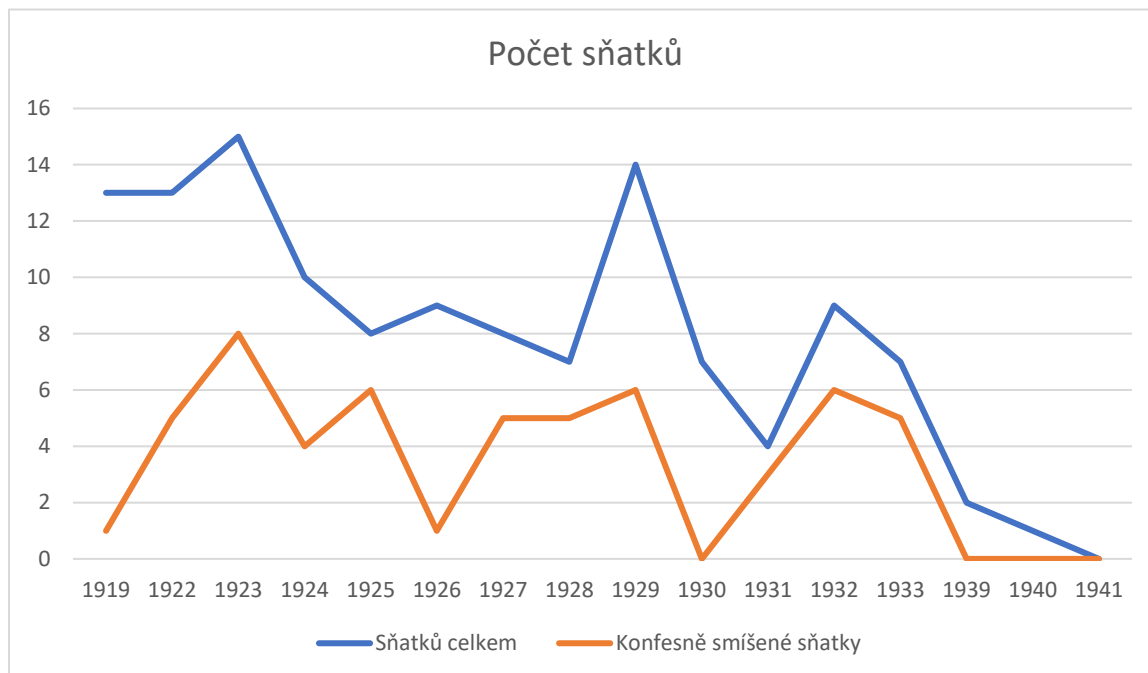
Graf 2: Narození a úmrtí⁸⁸

Sňatky

Olomoucké statistiky sledovaly rovněž i počet sňatků uskutečněných v rámci farnosti, přičemž se rozlišovaly ty mezi dvěma evangelíky a smíšenými manželstvími, tzn. především mezi evangelíkem a katolíkem. Že k těmto sňatkům docházelo často je zjevné: V každém sledovaném roce se nějaká vyskytla, v některých letech tyto tvořili dokonce většinu. Tento

⁸⁸ Graf podle: SOkA Olomouc, fond Farní úřad německé evangelické církve augšpurského vyznání Olomouc, inv. č. 17, kart. 9. Národní archiv, fond Českobratrská církev evangelická - ústřední archiv, Praha, Farní sbor Olomouc 1941-1945. *Tabellarische Übersicht zur Statistik des Gemeindelebens.*

trend jako by jemně naznačoval, že konfesní rozpory (jak o tom svědčí i jiné otázky) nehrály v této době překvapivě nijak závažnou roli.

Graf 3: Počet sňatků⁸⁹

Patrný je pokles od roku 1930 způsobený velmi pravděpodobně špatnou hospodářskou situací. Velmi nápadný je rovněž pokles od roku 1939, tedy od doby zřízení Protektorátu. V této době (v rámci sboru s vysokou natalitou) se svatby v olomouckém farním obvodu téměř nekonaly, roku 1941 neproběhla, i přes růst členské základny, dokonce vůbec žádná. V dopise od církevního prezidenta Wehrenfenniga adresovaném olomouckému evangelickému farnímu úřadu z 9. ledna 1942 se ovšem dozvídáme, že situace na území Sudet je v tomto směru odlišná.⁹⁰ K sňatkům ovšem docházelo v rámci německého vojenského sboru, v inkriminovaném roce 1941 jich zde pro představu proběhlo 10. Předpoklad, že se olomoučtí evangelíci zařadili do této statistiky sňatkem s někým přínáležejícím k tomuto vojenskému společenství je možný, neboť vzájemné setkávání na bohoslužbách probíhalo. Proč v této době

⁸⁹ Graf podle: SOkA Olomouc, fond Farní úřad německé evangelické církve augšpurského vyznání Olomouc, inv. č. 17, kart. 9. Národní archiv, fond Českobratrská církev evangelická - ústřední archiv, Praha, Farní sbor Olomouc 1941-1945. *Tabellarische Übersicht zur Statistik des Gemeindelebens.*

⁹⁰ Národní archiv, fond Českobratrská církev evangelická - ústřední archiv, Praha, Farní sbor Olomouc 1941-1945. *Korespondence z 9. ledna 1942.* ⁹⁰ Graf podle: SOkA Olomouc, fond Farní úřad německé evangelické církve augšpurského vyznání Olomouc, inv. č. 17, kart. 9. Národní archiv, fond Českobratrská církev evangelická - ústřední archiv, Praha, Farní sbor Olomouc 1941-1945. *Tabellarische Übersicht zur Statistik des Gemeindelebens.*

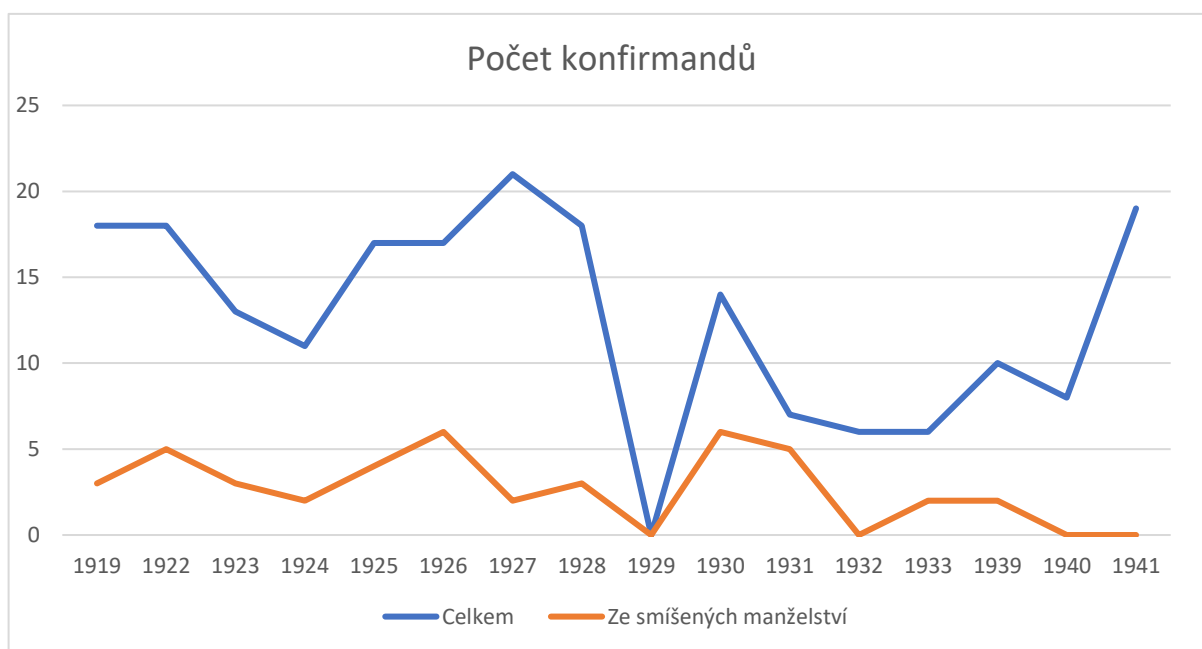
⁹⁰ Národní archiv, fond Českobratrská církev evangelická - ústřední archiv, Praha, Farní sbor Olomouc 1941-1945. *Korespondence z 9. ledna 1942*

v rámci samého sboru sňatky ustaly, tato možnost zcela nevysvětluje. Jak se počet sňatků vyvíjel dále ve 40. letech, nevíme.

Konfirmace

Konfirmace je „svátek“ křesťanské dospělosti, veřejné přihlášení se k přijatému křtu a víře spojeného s vkládáním rukou na konfirmovaného s prosbou o požehnání a dary Ducha svatého. Věřící je zároveň s konfirmací připuštěn poprvé ke svátosti sv. večeře Páně. De facto se jedná o obdobný rituál jako římskokatolické biřmování (lat. confirmatio), ovšem z hlediska většinového evangelického chápání není konfirmace vnímána jako svátost. Nejčastěji konfirmandy bývají dospívající.⁹¹

Počet konfirmandů byl jak patrně vyšší ve dvacátých letech s amplitudou v roce 1927. Absence konfirmandů roku 1929 byla způsobena nepřítomností faráře Müllera, který v tomto roce opouští Olomouc. V grafu je pak pro názornost zachycen rovněž počet konfirmandů původem ze smíšených manželství. Dá se předpokládat, že oproti vrcholným letům před vznikem Československa i zde byli ve 20. a především 30. letech počty nižší. I zde můžeme sledovat po roce 1939 růst.

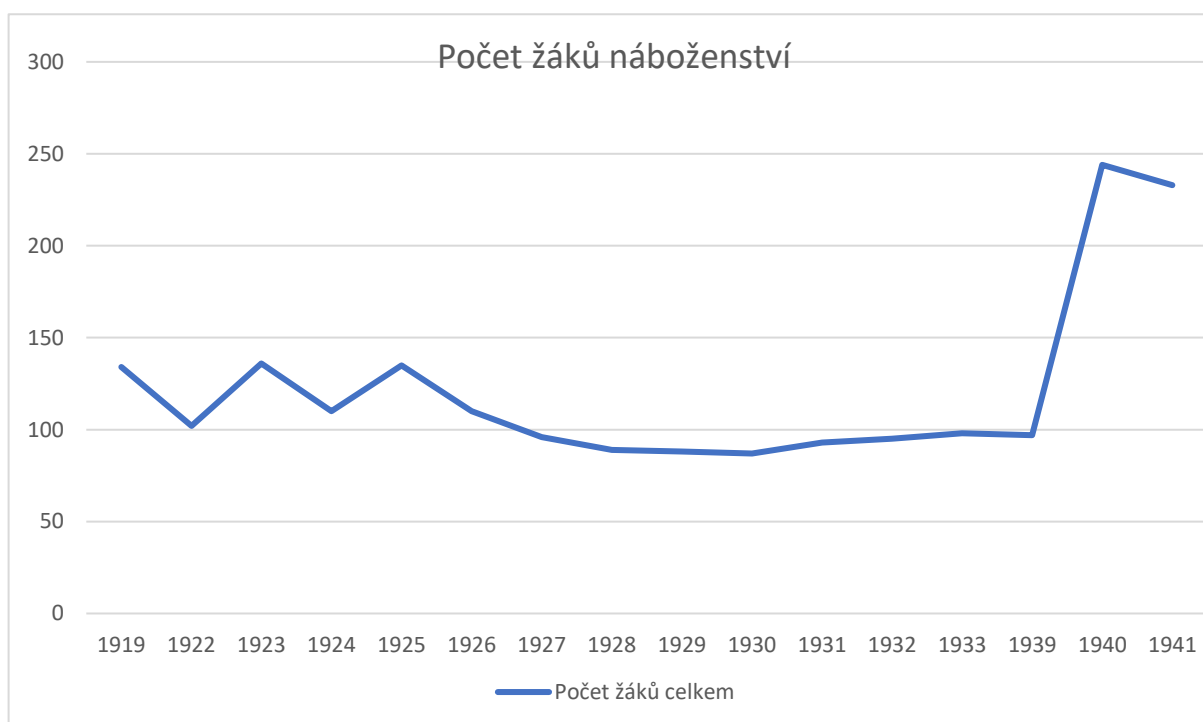
Graf 4: Počet konfirmandů⁹²

⁹¹ Agenda Českobratrské církve evangelické I. Praha 1983, s. 72-85.

⁹² Graf podle SOkA Olomouc, fond Farní úřad německé evangelické církve augšpurského vyznání Olomouc, inv. č. 17, kart. 9. Národní archiv, fond Českobratrská církev evangelická - ústřední archiv, Praha, Farní sbor Olomouc 1941-1945. *Tabellarische Übersicht zur Statistik des Gemeindelebens*.

Výuka náboženství

Mezi nedílnou součást života církve patří výchova a vzdělávání svých členů ve své víře a praxi. V Olomouckém farním obvodu pak právě výuka náboženství, která byla v dobách první republiky ještě velmi častá, brala duchovním snad nejvíce z jejich času. Farář patrně vyučoval ve většině tříd zpravidla každý týden jednu vyučovací hodinu, potažmo v některých stanicích jednou za čtrnáct dní dvě vyučovací hodiny (což bylo v rozporu se stanovami NEC, která vyžadovala každotýdenní dvouhodinové vyučování v každé třídě). V ideálním případě žáci na vyučování ve škole ve starším věku navázali konfirmačním vyučováním a samotnou konfirmací.

Graf 5: Počet žáků náboženství⁹³

Žáci byli rozděleni do vyučovacích oddílů, jejichž počet po válce za faráře Sohna patrně rapidně poklesl celkem na pět (z toho tři oddíly na měšťanských a obecných, zbylé dva na středních). Farář Müller i přes stagnaci počtu žáků rozdělil práci do menších, jejichž počet se pohyboval mezi 10-12, za Matuschka alespoň ve 30. letech podobně.

I v otázce náboženského vyučování je patrný jistý úpadek oproti stavu předválečnému, kdy se hodiny dávaly na zhruba 10 místech. Pokles počtu oddílů po válce ale souvisel se značně

⁹³ Graf podle: SOKA Olomouc, fond Farní úřad německé evangelické církve augšpurského vyznání Olomouc, inv. č. 17, kart. 9. Národní archiv, fond Českobratrská církev evangelická - ústřední archiv, Praha, Farní sbor Olomouc 1941-1945. *Tabellarische Übersicht zur Statistik des Gemeindelebens.*

omezenou mobilitou a časovými možnostmi faráře bez opory vikářů. Širší zapojení do vyučování na více místech bylo pro jednoho duchovního bezesporu příliš. Konec konců za své mluví zmínka o časové náročnosti vyučování z pera faráře Wilhelma Mühlphortha disponujícího tehdy (byť patrně s větším počtem vyučovacích míst) dvěma vikáři!⁹⁴

Nejvíce žáků se vyučovalo v Olomouci, poté ve Šternebrku a Uničově. Vyučování probíhalo rovněž v některé době i v Přerově, Mariánském údolí, Lipníku, Prostějově, Litovli a na jiných místech, kde se vyskytlo dost evangelických žáků náboženství a bylo-li to v silách faráře). Z větší části 30. let se nám bohužel data opět prakticky nedochovala. Jen roku 1939 víme o necelé stovce žáků a dohromady sedmi hodinách za týden, a to jen v Olomouci a Šternebrku. Další léta ale situaci zásadním způsobem obrací. Už v roce 1940 se počet žáků dostává k 250 a vyučování se přenáší na minimálně dalších pět míst. S příchodem nových obyvatel se ale situace dále stupňovala – v roce 1943 tak mluvíme o 500 žácích náboženství (v Olomouci, Šternberku, Příkazech, Prostějově, Litovli, Uničově) přičemž k dalším zhruba 200 na různých místech farního obvodu se vyučování z nedostatku času vůbec nedostalo (kupř. Zlín nebo Uherské Hradiště!). Podobný osud měla i výuka dětí v tzv. KLV táborech v Olomouci, Přerově, Luhačovicích, Teplicích či Přerově.⁹⁵ V dalších letech se vzhledem k dalšímu nárůstu počtu dětí (tentokrát především uprchlíků) situace stává nevládnutelnou.

Bohoslužby

Co se týče statistiky týkající se bohoslužeb a počtů zúčastněných pracujeme poněkud s nepřehlednými zdroji, pokud tedy nějaké existují. Po válce patně počet bohoslužeb poklesl (usuzujeme tak podle výpadku stálého vikáře). Poklesl rovněž i počet jejich návštěvníků, který se pohyboval jen kolem 40. Farář Müller posléze držel v Olomouci mezi 30-35 bohoslužbami za rok (včetně sv. večeří Páně, kterých bývalo mezi 8-11 včetně těch po domácnostech vysluhovaných) s rostoucí počtem účastníků. V druhé polovině dvacátých let odhadujeme jejich počet na 50-60 pravidelných návštěvníků, což svědčí o relativní konsolidaci tohoto společenství.⁹⁶ S příchodem faráře Matuschka počet bohoslužeb poněkud vzrostl (klesl ovšem

⁹⁴ MÜLLER, Friedrich: *Aus der Geschichte des Protestantismus in Olmütz*. Olomouc 1927, s. 30-31.

⁹⁵ Národní archiv, fond Českobratrská církev evangelická - ústřední archiv, Praha, Farní sbor Olomouc 1941-1945. *Korespondence z 4. února 1944*.

⁹⁶ Jedná se skutečně jen o zběžné odhady, které se opírají o data celkového počtu komunikantů vyděleného počtem bohoslužeb s Večeří Páně – zde musíme navíc vzít v potaz, že Večeře Páně v domácnosti zahrnovala daleko méně zúčastněných – ke kterým přičteme odhadem ještě ty, kteří se svátosti aktivně neúčastní –

počet vysluhovaných sv. večeří Páně) a pohyboval se z počátku kolem 40, posléze kolem 35. Počet účastníků bohoslužeb začal ovšem ve 30. letech opět klesat, roku 1939 spadl až ke 30. Další rok ovšem stoupl na 40, poté v roce 1941 na 50. Tento pokles zapříčiněný celkovou stagnací sboru, kterou jen urychlil zábor Sudet znamenající (jak Matuschek vzpomíná) v té době pro osamocený olomoucký sbor osud pomalého vymírání,⁹⁷ pomohl obrátit vznik Protektorátu. Tehdy mimo standardních bohoslužeb, mohli členové sboru navštěvovat i vojenské bohoslužby, které byli farář s pomocným duchovním zpočátku nuceni sloužit (posléze je částečně nahradil duchovní Wehrmachtu).⁹⁸

Kromě těchto bohoslužeb se uskutečňovaly rovněž bohoslužby pro děti a mládež. S příchodem pomocného duchovního Herwiga Mauera na jaře roku 1940 se tyto bohoslužby pro velký zájem dětí, ale i dospělých, kteří se pak často nechtěli účastnit těch běžných, konaly každý měsíc a zaznamenávaly průměrnou účast v řádu několika stovek duší.⁹⁹

Pokud jde o bohoslužby ve zbytku rozsáhlé farnosti zde účast na bohoslužbách na jednotlivých místech sleduje ještě obtížněji. Obecně můžeme konstatovat, že za faráře Müllera počet bohoslužeb pořádaných v Olomouci byl takřka totožný s počtem bohoslužeb v kazatelských stanicích dohromady. S příchodem faráře Matuschka se nůžky rozevíraly stále více ve prospěch Olomouce. Situace se začala obracet až s příchodem vikáře Mauera. Bohoslužby stejně jako v Olomouci nebyly hojně navštěvované, nicméně podíl členů na nich zúčastněných přesáhl tento podíl v samotné Olomouci.

Jediný filiální sbor v Přerově léta stagnoval, což bylo způsobeno jen malým zastoupením německé národnosti v tomto především českém městě. V roce 1929 se bohoslužeb účastnilo jen okolo 10 věřících z asi 50 členů, kteří se přihlásili v okrese Přerov k NEC.¹⁰⁰ Ani před tím situace nebyla o mnoho lepší, přestože ještě v roce 1925 se zde odehrálo 21 bohoslužeb...Velkou devizou tohoto společenství ovšem bylo vlastnictví kostela i s přilehlým hřbitovem. Patrně už kolem roku 1862 byl brněnským farářem Trautenbergerem

zejména děti. Relativně přesné a neodvozené informace o počtu účastníků máme jen k létům 1939,1940 a 1941.

⁹⁷ Národní archiv, fond Českobratrská církev evangelická - ústřední archiv, Praha, Personalakten der Pfarrer und Religionslehrer, bzw. Religionslehrerinnen. Složka Adolfa Matuschka. Korepondence z 8. listopadu 1942.

⁹⁸ Tamtéž, korespondence z 18. března 1940.

⁹⁹ Národní archiv, fond Českobratrská církev evangelická - ústřední archiv, složka Herwiga Mauera, korespondence z 15. ledna 1942.

¹⁰⁰ SOKA Olomouc, fond Farní úřad německé evangelické církve augšpurského vyznání Olomouc, inv. č. 21, kart.11. Zpráva o bohoslužbách a darech za Přerov.

pro evangelické zaměstnance dráhy, cukrovaru i dalších podniků zřízen hřbitov s malou dřevěnou zvonící.¹⁰¹ Za prusko-rakouské války roku 1866 zde pruská armáda pochovávala svoje padlé, na jejichž památku věnoval pruský král Vilém 2000 tolarů, i díky pomoci Nadace Gustava Adolfa a veřejným sbírkám se zbudoval v letech 1873-1874 malý evangelický kostelík vysvěcený superintendentem Schneiderem z Brna. Německé úřady i po vzniku republiky posílaly jisté finanční obnosy na správu hřbitova. Od roku 1931 kostel dostala do nájmu místní pravoslavná obec, jakkoliv evangelíci si zde smluvně předsevzali nárok na konání 3-5 bohoslužeb za rok,¹⁰² což odpovídalo statusu kazatelské stanice. Bohoslužby zde během 30. a 40. probíhaly jen poměrně vzácně. Na začátku konci třicátých let s radikální změnou poměrů víme ovšem a asi o třech bohoslužbách ročně.¹⁰³ Kostel byl zbořen v 50. letech a s ním zanikl i přílehlý hřbitov.¹⁰⁴

Bohoslužby se konaly rovněž ve Šternberku, který od roku 1877 platil za kazatelskou stanici, původně sboru v Kříšťanovicích, se vznikem sboru v Olomouci ovšem připadla k němu.¹⁰⁵ Šternberk sám má dlouhou evangelickou tradici sahající až do 16. století. Zdá se, že někteří tajní evangelíci zde přežívali v dlouhém období rekatolizace i po něm. Až roku 1857 vyvstává větší spor, když zdejší katolický farní úřad odmítá pohřbít na katolické hřbitově evangelíka Pöhlmana. Následovaly spory ohledně zřízení evangelického hřbitova, které na začátku 60. let skončili jeho úspěšným založením, na které pořádali sbírku mezi sebou místní včetně katolíků. Otevření hřbitova proběhlo slavnostně za účasti brněnského superintendenta Lumnitzera.¹⁰⁶ Tím se vlastní společenství, které v té době čítalo kolem 70 členů pocházejících především z pruského Slezska ustavilo právě kolem hřbitova. Nicméně šternberští evangelíci toužili i po svém svatostánku, pro jehož postavení vznikl dokonce německý evangelický spolek,¹⁰⁷ stavba kostela se ovšem nakonec nestihla uskutečnit a evangelíci ze Šternberka, tohoto převážně německého města (od roku 1938 v německém záboru) a okolí, se tak museli

¹⁰¹ MÜLLER, Friedrich: *Aus der Geschichte des Protestantismus in Olmütz*. Olomouc 1927, s. 30-31.

¹⁰² Národní archiv, fond Českobratrská církev evangelická - ústřední archiv, Praha, Personalakten der Pfarrer und Religionslehrer, bzw. Religionslehrerinnen, složka Adolfa Matuschka. Korespondence z 1. prosince 1941.

¹⁰³ Tamtéž, Korespondence z 18. března 1940

¹⁰⁴ NEŠPOR, Zdeněk: *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska*. Praha 2009, s. 392-393.

¹⁰⁵ NEŠPOR, Zdeněk: *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska*. Praha 2009, s. 453.

¹⁰⁶ MÜLLER, Friedrich: *Aus der Geschichte des Protestantismus in Olmütz*. Olomouc 1927, s. 29.

¹⁰⁷ 24.8. 1932.

scházet v tělocvičně.¹⁰⁸ Po roce 1900 pak ve Šternberku sídlil i trvalý vikář, na kterého po vzniku Československa nezbývalo finančních prostředků. Dle obou sčítání lidu mluví ke Šternberku připadalo asi 200 členů, z toho 120 v samotném městě Šternberk, kteří se přihlásili k augsburskému vyznání, potažmo posléze k NEC, kolik členů se aktivně účastnilo bohoslužeb a aktivit sboru se dá jen odhadovat. Rozhodně se však jednalo jen o několik málo desítek duší (počet platících členů přesáhl 40). Každopádně začátkem 40. let farář Matuschek hodnotí Šternberk jako díky přestupům rostoucí společenství a s povděkem zde kvituje růst počtu bohoslužeb, kterých bylo v té době asi 12 ročně. Je jasné, že šternberské společenství bylo po Olomouci v praxi nejnadějnějším s reálnou možností své budoucí samostatnosti.

Kazatelská stanice se nacházela rovněž i v převážně německém Uničově (od roku 1938 v německém záboru). Ta vznikla roku 1906 z německého přestupového hnutí. Počet členů se pohyboval kolem 120, přesný počet aktivních členů i zde můžeme určit jen odhadem (pravděpodobně kolem 20). Bohoslužby se zde konaly méně často než ve Šternberku, ale častěji než v Přerově.¹⁰⁹

Další stanicí v námi sledovaném období byla ta v Mariánském údolí (dnes součástí Hluboček). V té se ve dvacátých letech konalo ročně několik bohoslužeb, ve třicátých letech zde ovšem trvale ustaly. Stanice měla pravděpodobně kolem aktivnějších 15 členů.

Prostějovská stanice vznikla roku 1903 a zanikla patrně brzo po 1. světové válce (v této době zde bylo asi 14 členů z nich aktivních bylo pouze několik) Ve 40. letech se díky novým členům uvažovalo o její reaktivaci, k tomu patrně ovšem kvůli nedostatku duchovních nedošlo. Stejný osud potkal i kazatelskou stanici v Lipníku nad Bečvou.¹¹⁰ Někdy se samozřejmě mimořádně odehrávaly bohoslužby i na jiných místech farního obvodu (kupř. Medlov).

Na závěr této kapitoly dodejme, že zastoupení účastníků bohoslužeb na základě pohlaví, vycházelo (ve většině případů) značně ve prospěch žen, jež tvořily jen v Olomouci zpravidla dvě třetiny všech účastníků.

¹⁰⁸ NEŠPOR, Zdeněk: *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických kostelů) Čech, Moravy a českého Slezska*. Praha 2009, s 453.

¹⁰⁹ Národní archiv, fond Českobratrská církev evangelická - ústřední archiv, Praha, Personalakten der Pfarrer und Religionslehrer, bzw. Religionslehrerinnen. Korespondence z 18. března 1940.

NEŠPOR, Zdeněk: *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických kostelů) Čech, Moravy a českého Slezska*. Praha 2009, s. 481.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 272.

3. 1923-1926 – Léta budování, sbližování i vymezení

Následující léta s sebou přinesla po období ustavení a definování církve potřebu cílevědomého zapojení do života mladého československého státu. Kromě bohoslužeb a jiných náboženských úkonů se církev společnosti zapojovala i vedením sociální institucí typu dětských domovů, sirotčinců a diakonických stanic, kterých bylo po Československu rozesteto osm. Jednou z palčivých a stále nevyřešených otázek v rámci NEC byl jazyk. Vzhledem k tomu, že němčina nedosáhla v Československu statusu oficiálního jazyka, bylo její úřední užívání vyhrazeno jen na ta místa, ve kterých se nacházelo minimálně 20 procent dané národnostní menšiny. Jakkoliv většina sborů NEC tento požadavek splňovala a úředně tak mohla ve svém správním obvodu bez větších problémů komunikovat v němčině, panovalo určité přesvědčení, že členové národnostních menšin platí těmito omezeními jen za občany druhé kategorie. Toto tvrzení vyzní tím důrazněji, když si uvědomíme, že podstatným prvkem sebedefinice církve byla německá národnost (viz výše). Problémy vyvstaly při komunikaci s centrálními orgány sídlícími v Praze, především Ministerstvem vnitra, které roku 1924 rozhodlo, že bude komunikovat výhradně v češtině. Jako odůvodnění se vyzdvihla skutečnost, že se v Praze, kde ministerstvo sídlilo, nenacházelo potřebné zastoupení německé menšiny. Za pozornost stojí i rozsudek odnětí svobody na 10 dní (jakkoliv byl posléze změněn na pokutu) brněnského seniora Dr. Schennera (jenž tedy spravoval i olomoucký sbor), který komunikoval s úřady v záležitosti matriky v německém jazyku. Dalším praktickým problémem se stalo rovněž vedení matrik, které měly být dle jazykových zákonů z roku 1920 vedeny pouze v oficiálním státní řeči. NEC jakož i jednotliví faráři se proti tomuto ve dvacátých letech neustále (i soudní cestou) ohrazovala a považovala to jako nemístný zásah do náboženských svobod.¹¹¹

Celkově jazykových sporů ovšem v rámci celé NEC nebylo mnoho, v Olomouci se žádný takovýto významnější patrně neobjevil, (jakkoliv sbor byl informován o situaci v zemi, matriky zde byly vedeny v němčině...) jakkoliv vůči neněmeckému živlu existoval minimálně rezervovaný postoj. Ten se projevoval v Olomouci v této době spíše v náznacích, nicméně dobře rozpoznatelných. Už o událostech z října se mluví zpravidla jako o převratu (*Umsturz*), stejně tak bylo odmítnuto evangelickému žákovi, který navštěvoval českou školu v Kojetíně

¹¹¹ HEINKE-PROBST, Maria: *Die Deutsche Evangelische Kirche in Böhmen, Mähren und Schlesien 1918-1938 (-1946): Identitätssuche zwischen Nationalität und Bekenntnis*: Identitätssuche zwischen Nationalität und Bekenntnis. Leipzig und Berlin 2012, s. 38-40.

docházet na evangelické hodiny náboženství.¹¹² Zmiňme i případ dvou varhaníků české národnosti, kteří chtěli v listopadu 1925 využít červený kostel k veřejnému koncertu – olomoucké presbyterium k tomu dalo sice svůj souhlas, ale mj. za podmínky, že repertoárem budou jen (!) německé skladby a že patřičná propagace bude koncipována především v německém jazyce.¹¹³ Z těchto několika příkladů je patrné, že olomoučtí evangelíci zaujímali v této době poměrně silnou nacionální linii, která byla zcela zjevně stále živena nostalgií po starém předválečném pořádku, poválečnou deziluzí a ztrátou starých jistot a postavení, což v posledku znamenalo vytvoření určité obranné mentality.

Ovšem i národnostní (částečně i konfesní) spory v této době ztrácely svůj hrot – v této době se tak některé německé strany připojily k „panské koalici“, Němci se spolu s Čechy a Slováky stmelily i svatováclavskou slavností v roce 1929. I v Olomouci se život pomalu konsolidoval a život sboru se začal znovu stále více a nadějně rozvíjet. Symbolickou ukázkou nového rozmachu se 19. a 20. června 1926 se v Olomouci stala velká slavnost svěcení nových zvonů. Staré původní zvony byly roztaveny za první světové války a k ulití nových chyběly do té doby finanční prostředky (ty nutno vzhledem k stále velmi špatné finanční situaci scházely nadále, ovšem pro sbor se staly nové zvony patrně prioritou). Samotné dílo zhotovila firma Winter v Broumově a evangelíci s její prací byli nadmíru spokojeni. Jednalo se o trojici zvonů laděných v E, Gis a H a těžkých sestupně 1361, 496 a 314 kilogramů. Na největším z nich byl obraz trnů s nápisem *Jesus Christus gestern und heute derselbe auch in Ewigkeit*, přičemž na zadní straně stály jména tehdejšího církevního představenstva v Olomouci. Prostřední zvon nesl podobu Martina Luthera se slovy jeho nejnámější písně *Ein feste Burg ist unser Gott!* Na zadní straně pak stála jména představených Evangelického dámského spolku, který zvon daroval. Nejmenší ze zvonů pak nesl obraz Gustava Adolfa se slovy: *Als Sterbenden, und siehe wir leben!* Tento zvon byl věnován za první války zabitým německým evangelickým mužům. Při příležitosti svěcení se konalo více kulturních představení, přijelo mnoho evangelických hostů, olomoučtí evangelíci dostávali blahopřání od svých spolubratří. Zvony se poprvé

¹¹² SOKA Olomouc, fond Farní úřad německé evangelické církve augšpurského vyznání Olomouc, inv. č. 22, kart.12, korespondence ze 7. listopadu 1927.

¹¹³ SOKA Olomouc, fond Farní úřad německé evangelické církve augšpurského vyznání Olomouc, inv. č.20, kart. 10, korespondence 5. října 1925.

rozezvučeli v neděli 20. června kdy začínali bohoslužbu vedenou brněnským seniorem Dr. Schennerrem, kázání se ujal sám prezident Wehrenfennig.¹¹⁴

Vysvěcením zvonů jakoby se symbolicky definitivně uzavřela jedna kapitola církve, církve která se stačila sice velmi pomalu, ale za daných podmínek vcelku úspěšně přizpůsobit novým podmínkám a působit aktivně v československé společnosti. O tom svědčí i rozvíjení nových aktivit a spolků v této době.

Spolková činnost

Činnost sboru se rozhodně neomezovala jen na bohoslužby a věci s ní spojené. V rámci sboru fungovaly i některé více či méně organizované spolky či uskupení, které v některých časových etapách hrály zásadní roli.

Jako první zmiňme místní spolek Nadace Gustava Adolfa, jehož počátky sahají k roku 1832 (v té době uplynulo 200 let od smrti švédského krále Gustava Adolfa II u Lützeniu) do Lipska (kde bylo také hlavní sídlo spolku) a který vznikl za účelem vzájemné spolupráce a pomoci evangelíků v tíživé situaci, především materiální a finanční, která v důsledku znamenala vznik mnoha evangelických kostelů, často i chod společenství. Po této stránce už od poloviny 19. století olomoučtí evangelíci přijímali nemalé finanční subvence z Německa, které vyvrcholily (tak jako na mnoha jiných místech u nás) stavbou svatostánku. Nicméně Olomouci značně zadlužené často pomáhal Spolek i nadále po vzniku Československa¹¹⁵. V Olomouci (ale i v Přerově a Šternberku) působila místní pobočka tohoto spolku, která spadala pod brněnskou větev spolku. Členů tohoto spolku bylo asi 35.¹¹⁶

Přidruženým spolkem k Spolku Gustava Adolfa byl také již zmíněný Dámský spolek, který sdružoval asi 100 evangelických žen, které v něm nalézali možnost setkání, vyvíjení různých aktivit, které se nejvíce projevovaly především kulturních aktivit (pořádání německých koncertů...) a rovněž sociální a diakonické činností, navštěvování starých a nemocných členů sboru, podpora dětí chudých rodin, podpora studentek pedagogiky apod. Činnost spolku se

¹¹⁴ SAKRAUSKY, Oskar: *Die Deutsche evangelische Kirche in Böhmen, Mähren und Schlesien. III.* Heidelberg-Wien 1989, s. 32.

¹¹⁵ Vzhledem k silicímú nacionalismu se po vzniku Československa v rámci ČCE ustavila nezávislá organizace s podobným zaměřením, Jeronýmova jednota, čímž se mnohaleté svazky s Gustav Adolf Werk v rámci českého evangelictví více méně zprerhaly. Probst 47-48

¹¹⁶ SOKA Olomouc, fond Farní úřad německé evangelické církve augšpurského vyznání Olomouc, inv. č. 22, kart. 12, Fragebogen zur Berichtstattung an den Vorstand des Zweigvereins in Brünn.

nejvíce projevila za první světové války, což ocenil i císař Karel I., který v prosinci 1917 ocenil jeho předsedkyni Sophii Förster křížem za zásluhy¹¹⁷. O činnosti spolku ve třicátých letech bohužel nemáme žádné informace. Dá se ovšem předpokládat, že jistým a definitivním koncem spolku bylo období Protektorátu, kdy byly tyto k Spolku Gustava Adolfa (která sama na území protektorátu a Sudet měla velmi blízko k zániku) přidružené dámské spolky zrušeny.¹¹⁸

V Olomouci byl ve dvacátých letech zřízena také místní organizace německého Evangelického svazu (*Evangelischer Bund*),¹¹⁹ který vznikl v Německu k „obraně německo-protestantských zájmů“ a do něhož se Německá evangelická církev snažila začlenit.¹²⁰ Jeho činnost se měla odehrávat na čtyřech úrovních: v rámci místních organizací, v rámci sužby sboru, ve službě spolku a církvi jako celku, ve službě šíření evangelia¹²¹ Na tento spolek měl být v Olomouci přidružen i oddíl evangelických mladíků jako pendant k dívčímu oddílu založenému roku 1925 pod vedením manželky faráře Müllera (s jejímž odchodem také zanikl). Koncepce chlapeckého oddílu měla směřovat mládež k (...) *nasazení o německo-evangelickou věc, obzvláště o vlastní společenství, (...) k péči o mravní a duchovní život bez přehánění a jakékoliv pietistické úzkosti, (...) k potěšení v nejširším slova smyslu bez jakýchkoliv výstřelků, (...) sportovní činnosti, (...) praktické činnosti ve se službě sboru.*¹²² V tomto shrnutí je jednak znovu podtrženo důrazné sepětí evangelické víry a německého národa, přesto také snaha o uměřenost v oblasti výchovy, která je zde spjata i s odmítnutí pietistických důrazů, jež byly charakteristické pro evangelíky severní Moravy a Slezska.

Se stavbou fary a kostela byly úzce spjaté spolky Kirchen und Pfarrhausverein, které po jejich úspěšné dostavbě fungovaly především k vyřešení otázky značného dluhového zatížení, které s tím bylo spjaté.

¹¹⁷Zemský archiv v Opavě – Státní okresní archiv Olomouc, fond Evangelický dámský spolek Nadace Gustava Adolfa, zpráva z 22. 3. 1918.

¹¹⁸ HEINKE-PROBST, Maria: *Die Deutsche Evangelische Kirche in Böhmen, Mähren und Schlesien 1918-1938 (-1946): Identitätssuche zwischen Nationalität und Bekenntnis*: *Identitätssuche zwischen Nationalität und Bekenntnis*. Leipzig und Beerlin 2012, s. 174.

¹¹⁹ Nejednalo se o podobně znějící Svaz evangelických církví v Republice československé, do kterého Německá evangelická církev nikdy nevstoupila.

¹²⁰ Tamtéž, s. 42.

¹²¹ Tamtéž, s. 113.

¹²² Zemský archiv v Opavě – Státní okresní archiv Olomouc, fond Farní úřad německé evangelické církve augšpurského vyznání Olomouc, inv. č. 22, kart. 12, *Richtlinien für die Gründung einer Jungmännerabteilung*.

Posledním známým spolkem spjatým s olomouckým sborem byl Farářský spolek (*Pfarrerverein*) v rámci NEC respektive jeho moravsko-slezská větev, která se někdy sházela i v Olomouci.¹²³

Friedrich Müller

Odchod faráře Alexandera Sohna z Olomouce do Bruntálu znamenal hledání nového duchovního do rozlehlé olomoucké farnosti. Nedostatek duchovních v rámci NEC vedl získávání vhodných adeptů i mimo hranice Československa. Tak se na Hanou dostal mladý do té doby pomocný duchovní z Offenbachu nad Mohanem.

O jeho životě, smyšlení a činnosti víme jen poměrně velmi málo. Narodil se 27. listopadu 1896 v Essenu. Jako Olomoucký farář byl zvolen 15. října 1922 163 ze 184 odevzdaných hlasů pod vedením kurátora Emila Knoppa. Po příchodu do Čech měl dlouhou dobu problémy s udělením československého občanství, kterého definitivně nabyt se svojí manželkou Kateřinou až v listopadu 1926.¹²⁴ Friedrich Müller působil v olomouckém sboru do listopadu 1929 kdy se přestěhoval do Alzey u Wormsu. Jak jsme už mnohokrát poukázali, za jeho působení se olomoucký farní obvod zkonsolidoval a uzpůsobil podmínkám v rámci První republiky k nové aktivní činnosti v Olomouci a okolí. Jeho velkou zásluhou se roku 1927 vydala publikace *Aus der Geschichte des Protestantismus in Olmütz*.

¹²³ SAKRAUSKY, Oskar: *Die Deutsche evangelische Kirche in Böhmen, Mähren und Schlesien. III.* Heidelberg-Wien 1989, s. 32.

¹²⁴ Národní archiv, fond Českobratrská církev evangelická - ústřední archiv, Praha, Personalakten der Pfarrer und Religionslehrer, bzw. Religionslehrerinnen. Dekret o udělení československého státního občanství z 4. 11. 1926.

4. 1927-1933 – Mezi ekumenickou otevřeností a národním sebeurčením

Ránu nadějnému rozvoji a postupnému otevírání přinesla církvi, jakož i celé společnosti světová hospodářská krize, která znamenala kromě zásadní hospodářské deprese, a to především v pohraničních německy osídlených oblastech, i politickou a nacionální radikalizaci, která v souvislosti s německou menšinou vedla k zákazu Německé národně socialistické strany dělnické (DNSAP) a Německé národní strany (DNP) a posléze vytvoření nové a daleko silnější Sudetoněmecké strany (SdP).

V této době také vrcholily diskuze ohledně zapojení NEC do Svazu evangelických církví v Republice československé vzniklého oficiálně v únoru roku 1927. Možným vstupem do této instituce, která měla koordinovat činnost všech evangelických církví na území Československa a snažit se o jejich duchovní jednotu,¹²⁵ se věnoval 3. církevní sněm NEC církve roku 1926. Pro jeho vstup se přiklonili Ašský a Slezský církevní obvod,¹²⁶ Středočeský jen za určitých podmínek, Východočeský zaujal vyčkávací stanovisko, Západočeský byl proti vstupu. Nakonec se němečtí evangelíci ke vstupu neodhodlali. Nicméně k tomu nechybělo mnoho. Ještě na začátku ledna roku 1926 se církevní vedení (*Kirchenleitung*) NEC rozhodlo k přistoupení. Změnu postoje ovšem přinesly dva kontroverzní články v časopise *Husův odkaz*, které odkazovaly na národní útlak Čechů a na československé jazykové zákony. To vyvolalo značnou reakci mezi německými duchovními. Jakkoliv se některé špičky ČCE od článků distancovaly, neodvrátilo to v té době předběžnému odmítnutí širší a kvalitativně hlubší spolupráci mezi NEC a jejími československými evangelickými souvěrci na půdě Svazu. Zlepšování ekumenických vztahů (především pak s ČCE), ovšem i tak docházelo, a to díky iniciativě Komenského bohoslovecké fakulty, především pak ale díky otevřené postavě prezidenta Wehrennfeniga, díky kterému se církev vyhnula úplně izolaci - z této doby koneckonců pochází nejvíce korespondence ČCE a NEC vůbec. Tento v mezích slibný vývoj neodvratně utnula hospodářská recese, která v konečném důsledku vedla i v církvi k vytvoření nových nacionálně založených bariér, což se posléze poměrně zásadně projevilo kromě vychladnutí vzájemných vztahů i vnitřním pnutím

¹²⁵ FILÍPI, Pavel: *Malé encyklopedie evangelických církví*. 1. vyd., Praha 2008, s. 126.

¹²⁶ Obě tyto oblasti měly velmi silnou a téměř nepřerušovanou evangelickou tradici, byť se svými důrazy od sebe značně lišily – slezská byla pietistická, ašská za nesla charakter zemské církve a ve svých důrazech byla spíše tradiční a konzervativní.

v samotné NEC.¹²⁷ Tento vývoj svým způsobem symbolicky ztělesňuje a předpovídá i postava Konráda Henleina, který byl (stejně jako někteří další předáci SdP) členem právě NEC.¹²⁸

V samotné Olomouci se německý evangelický sbor nijak neangažoval ve spolupráci mezi církvemi, ani těmi evangelickými, zjevně z národnostních důvodů. Podle faráře Kiesera se po intervenci českého reformovaného faráře stal sbor ryze německým, Češi (míněni především čeští luteráni) údajně přihlíželi spíše k národnosti, nežli ke konfesi – nutno podotknout, že starší zdroje tento problém přisuzují německým evangelíkům, problém byl tedy bezpochyby vzájemný. Vztahy s farářem Prudkým, tímto dle slov Kieserových *dobrým Čechem, ale pokorným křesťanem*, byli patně vcelku dobré, nicméně národnostní otázka se od začátku války údajně nesměla vyslovovat.

Existují-li později po vzniku Československa nějaké náznaky vzájemné evangelické náklonosti, jednalo se spíše o formální pozvání na některé důležité akce, nebo kupř. přednáška prezidenta Wehrenfeniga o ekumenických snahách v rámci světového protestantismus v souvislosti jeho cesty do Stockholmu v roce 1925 na *Světovou konferenci pro praktické křesťanství*.¹²⁹ Jistou otevřenost, která je ale podmíněna zcela pragmatickými důvody (přerovští evangelíci se patrně nebyli s to při svém počtu o kostel náležitě starat, přičemž kostel sám byl k bohoslužbám využíván posléze jen velmi málo), představuje pouze pronájem a přestavba přerovského kostelíka podle potřeb tamější pravoslavné obce, který navíc představoval pro tuto komunitu poměrně nákladný podnik, jak co do výše nájmu, tak co prostředků vynaložených do neustálých oprav svatostánku. Jedinou výjimku pak tvoří vztah ke starokatolické obci, které od roku 1927 evangelíci pronajímali červený kostel, kde se pak od té doby až do odsunu¹³⁰ konaly jednou měsíčně starokatolické bohoslužby - ovšem jen na základě podmínky, že tyto bohoslužby budou slaveny pouze v němčině a pod vedením německého

¹²⁷ HEINKE-PROBST, Maria: *Die Deutsche Evangelische Kirche in Böhmen, Mähren und Schlesien 1918-1938 (-1946): Identitätssuche zwischen Nationalität und Bekenntnis: Identitätssuche zwischen Nationalität und Bekenntnis*. Leipzig und Beerlin 2012, s. 49-62.

¹²⁸ MORÉE, Peter: *Vztahy německy mluvících evangelíků v Československu k nacionalismu v letech 1918-1946*. In: HAVELKA, Miloš (ed.): *Víra, kultura a společnost. Náboženské kultury v českých zemích 19. a 20. století*. Praha 2012, s. 69.

¹²⁹ SAKRAUSKY, Oskar: *Die Deutsche evangelische Kirche in Böhmen, Mähren und Schlesien. II*. Heidelberg-Wien 1989, s. 101.

¹³⁰ NEŠPOR, Zdeněk: *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska*. Praha 2009, s. 328.

kněze!¹³¹ Ve vztahu k římsko-katolické církvi se sice němečtí evangelíci cítili jako ohrožená minorita, pamatující na staletý útlak svojí konfese, ovšem až na přednášku místní organizace Evangelického svazu (*Evangelischer Bund*) stran stigmatizace katolické mystičky Terezy Neumannové, byl ze z dostupných pramenů zřetelný antagonismus vůči katolické konfesi jen spíše v souvislosti s nepřátelským chováním katolického kléru. Naopak překvapí zmínky o katolických hostech, kteří byli údajně zaujati kázáním prezidenta Wehrenfenniga na zasvěcování zvonů roku 1925,¹³² stejně jako zmínka o sbírce na evangelický hřbitov ve Šternebrku, na které se podílely aktivně rovněž katolíci.¹³³ Rovněž smíšená manželství byla velmi častá... To vše jako by slabě naznačovalo, že budoucí události se budou týkat znovu především otázek mezi-národních, popřípadě mezi-státních.

¹³¹ Zemský archiv v Opavě – Státní okresní archiv Olomouc, fond Farní úřad německé evangelické církve augšpurského vyznání Olomouc, inv. č. 23, kart. 12, korespondence ze 28. ledna 1928.

¹³² SAKRAUSKY, Oskar: *Die Deutsche evangelische Kirche in Böhmen, Mähren und Schlesien. III.* Heidelberg-Wien 1989, s. 32.

¹³³ MÜLLER, Friedrich: *Aus der Geschichte des Protestantismus in Olmütz.* Olomouc 1927, s. 29.

5. 1933-1939 – Mezi národem a státem

S uchopením moci nacisty v Německu naplno propuká boj o směřování církví v nových poměrech. Poměrně rychle se totiž ukazuje, že nacisté chtějí ovládnout všechny sféry veřejného i politického života, což se projevilo i bezprecedentními zásahy do fungování církví v Německu. V této situaci se pod jejich vlivem v Německu ustavila Německá evangelická církev (*Deutsche evangelische Kirche*, dále DEK), která sdružovala na 30 evangelických zemských církví. V rámci ní se začaly vydělovat dva nejvýznamnější proudy: Na prvním místě to byli tzv. Němečtí křesťané (*Deutsche Christen*), kteří se nechali silně ovlivnit nacistickou ideologií a propagovali v různých formách jakési árijské silně nacionalistické křesťanství. Po ustavení ústavy DEK se v červenci 1933 konaly volby do říšské církevní rady, ve kterých právě Němečtí křesťané získali kolem 70% hlasů a většinou nedisponovali jen v zemských církvích v Bavorsku, Hannoversku a Württembersku, které posléze získali přívlastek *církev intaktní* (zbylé pro změnu zničené - *zerstört*). Němečtí křesťané tak hladce vnikli do církevních institucí, kde začali uplatňovat v praxi svoje myšlenky. To se konkrétně projevilo v září, kdy byl na národní synodě zvolen říšským biskupem německý křesťan Ludwig Müller. Na podzim téhož roku už ve většině zemských církví platil tzv. *Arienparagraph*, který v praxi mj. vylučoval působení evangelických farářů židovského původu. Na konci téhož roku stihl ještě biskup Müller včlenit evangelickou mládežnickou organizaci do Hitlerjugend. Tehdy už ale mnozí evangelíci podívovali své zděšení nad nastalou situací a postavili se proti nastolené linii přimknutím se k vyznavačské linii v té době představované v té době především organizací Farářského nouzového svazu (*Pfarrernotbund*), který už počátkem září 1933 čítala na 6000 duchovních a který se v dubnu etabloval v druhý určující evangelický proud Německu v tzv. Vyznávající církev. Ta se definovala především v proslulém Barmenském teologickém prohlášení, kde odmítla nároky tzv. *Volkstumtheologie*, přihlásila se k základním biblickým pravdám a odmítla nároky totalitního státu na církev a naopak.¹³⁴ Nicméně přes vzrůstající odpor se postavení německých křesťanů v důležitých církevních úřadech s pomocí Hitlera upevnilo. Navíc samotná Vyznávající církev byla oslabena sama zevnitř vnitřní nejednotou, mj. v otázce míry zapojení se do oficiálních církevních struktur.¹³⁵ Zprávy o tomto znepokojivém vývoji se

¹³⁴ Nutno podotknout že největší část duchovních se v té době pohybovala ideologicky někde mezi Německými křesťany a Vyznávající církví.

¹³⁵ HEINKE-PROBST, Maria: *Die Deutsche Evangelische Kirche in Böhmen, Mähren und Schlesien 1918-1938 (-1946): Identitätssuche zwischen Nationalität und Bekenntnis*: Identitätssuche zwischen Nationalität und Bekenntnis. Leipzig und Berlin 2012, s. 92-96.

samozřejmě dostaly za hranice Německa i do Československa, kde byly vedením NEC bedlivě sledovány.

Tíha doby samozřejmě dopadala stále silněji i na německé evangelíky v Československu, kteří se musely potýkat se špatnou finanční situací svých sborů i členů, což jen nadále prohloubilo nedostatek duchovních, kterých od vzniku Československa odešlo do zahraničí skoro 30.¹³⁶ Vedení církve v čele s prezidentem Wehrenfennigem, který byl poměrně dobře informován o dění v Německu díky svému postu člena ústředního představenstva Spolku Gustava Adolfa (který v této době hrál po finanční stránce pro církve stále větší roli), se snažilo vyvarovat rozdělení církve (*Kirchenkampfu*), tak jako se tomu stalo nejen v Německu, ale posléze i Rakousku. Nicméně určité krystalizaci nových ze zahraničí pocházejících názorů zabránit nemohlo. Jistý náznak nadcházejícího boje o budoucnost církve představoval už brněnský sněm NEC (*Gemeindetag*) v září 1929. Ještě před jeho začátkem obeslalo presbyterium brněnského sboru celou církev (včetně olomouckého sboru) - v reakci na údajný úpadek duchovního života v rámci církve a s poukazem na reformační tezi o neustálé reformě církve - návrhy možné diskuse na tomto setkání, které zahrnovaly nové uchopení a promyšlení starých křesťanských dogmat, jakými je kupř. nauka o Trojici a s tím související apoštolské krédo, závaznost Starého zákona, smírčí oběť Ježíše Krista nebo vztah duchovních a laiků. Jakkoliv byly tyto návrhy v zásadě odmítnuty (k žádné oficiální změně věrouky nedošlo), odkryly jisté tendence, které byly v církvi už v té době (byť patrně velmi okrajově) přítomny. Právě v Brněnském sboru existovalo poměrně silné hnutí lajků, mezi kterými figuroval kurátor Niedermöller, který s několika dalšími členy spříznil pod rouškou moderního rozumem vedeného křesťana s myšlenkami antiklerikalismu, antisemitismu, antijudaismu a s kritikou tradičních křesťanských dogmat. S uchopením moci nacisty se posléze jasně projevila blízkost tohoto hnutí s myšlenkami radikálního křídla Německých křesťanů, jak o tom svědčí i Niedermöllerova korespondence adresovaná říšskému biskupovi Müllerovi. Neshody mezi tímto hnutím a brněnskými duchovními a patrně většinou tamního sboru vyústily v roce 1934 až v mimořádnou vizitaci prezidenta Wehrenfenniga.¹³⁷

¹³⁶Tamtéž, s. 140

¹³⁷ HEINKE-PROBST, Maria: *Die Deutsche Evangelische Kirche in Böhmen, Mähren und Schlesien 1918-1938 (-1946): Identitätssuche zwischen Nationalität und Bekenntnis*: Identitätssuche zwischen Nationalität und Bekenntnis. Leipzig und Berlin 2012, s. 76-84.

O několik let později už je situace zcela v mnoha směrech odlišná. Nacionalistická SdP, jež si ale stále uchovávala odsup od nacistické ideologie, se stala při volbách do národního shromáždění v roce 1935 nejsilnějším politickým subjektem v zemi. Myšlenky živé v Německu se do Československa přelévaly stále více skrze různé kanály. Tak se v srpnu 1934 v rámci první konference toho druhu organizovaných v rámci NEC (*Kirchliche Arbeitswoche*) dostali ke slovu i někteří zahraniční hosté včetně vídeňského faráře Erwina Schneidera. Ten ve svém příspěvku referoval o vyvolenosti německého národa k vykonání zvláštního úkolu, chválil národně socialistický vývoj v Německu a Třetí říši přirovnal k odlesku Říše Boží.¹³⁸ Nové myšlenky přicházely do NEC hojně rovněž skrze studenty teologie, kteří studovali v zahraničí.¹³⁹

V roce 1937 se v Teplicích konal *Gemeindetag* středočeského církevního okrsku s přiléhavým mottem *Bekennnis zu Kirche und Volk*, které naznačovalo linii, jakou se snažilo vedení církve vyvarovat podobným střetům, k jakým docházelo v církvi v Německu. V této linii šlo především o rovnováhu a spolupráci mezi těmito dvěma entitami na základě luterského rozlišování mezi církví a státem (politikou), který nemá zasahovat do jejích vnitřních záležitostí. Prezident Wehrenfennig to shrnul ve svém teplickém kázání slovy: (...) *Až německý lid zakusí Boží sílu křesťanské síly, pak se bude moci dobře rozhodnout. (...) Tam ale, kde jsou hodnoty národa, půdy, krve považovány za věčné, tam s nimi křesťan nemůže.*“ Vedení církve si rovněž vědomo si závažnosti nových poměrů nechalo zřídit tzv. *Apolgetische Arbeitstelle* Prezident Wehrenfennig shrnuje činnost této instituce zmínkou o řešení bodů, které s sebou přineslo už „brněnské hnutí“ tj. otázka Starého zákona, laickým hnutím a postavení státu a církve apod.¹⁴⁰

V rámci teologicky konzervativního vedení církve tedy byly vidět snahy jít svou na Německém dění nezávislou cestou, udržovat v rámci církve určitý smír a opatrnými vyjádřeními, přesto srozumitelně se vyvarovat radikálním tendencím národně socialistickým potažmo Německo křesťanským tendencím, které získávaly v církvi stále slyšitelnější ohlas.

S tím jak se v druhé půli 30. let stupňovalo mezinárodní napětí stupňoval se i tlak nacistů na církve, především pochopitelně na Vyznávající církve, která trpěla od roku 1937

¹³⁸ MORÉE, Peter: *Vztahy německy mluvících evangeliků v Československu k nacionalismu v letech 1918-1946*. In: HAVELKA, Miloš (ed.): *Víra, kultura a společnost. Náboženské kultury v českých zemích 19. a 20. století*. Praha 2012, s. 69.

¹³⁹ Tamtéž.

¹⁴⁰ HEINKE-PROBST, Maria: *Die Deutsche Evangelische Kirche in Böhmen, Mähren und Schlesien 1918-1938 (-1946): Identitätssuche zwischen Nationalität und Bekenntnis*: Identitätssuche zwischen Nationalität und Bekenntnis. Leipzig und Berlin 2012, s. 140.

zvýšeným pronásledováním. Tlak ale nyní začal pomalu dopadat dokonce i na s nacistickou ideologií a aparátem úzce spjaté Německé křesťany. Nacisté začali považovat toto hnutí za esenciálně neslučitelné s národně socialistickou ideologií kvůli jeho infiltraci křesťanstvím a mnozí z členů Německých křesťanů pak byli posléze zbavováni svých postů. I mnozí další evangelíci, zděšeni vývojem v zemi i ve svých mateřských církvích, od tohoto hnutí ustoupili. Jakkoliv ochrannou ruku nad ním stále držel stále říšský biskup Müller, i jeho vliv ovšem postupem času slábnul ve prospěch říšského ministerstva pro církevní záležitosti a říšskému církevnímu výboru.

Po anšlusu Rakouska v březnu 1938 vzrostlo napětí i v rámci NEC, jehož vedení se v té době začalo ze strachu z izolace hlásit otevřeně k SdP, čemuž nasvědčuje i účast prezidenta Wehrenfenniga na pohodu této strany v Jablonci nad Nisou 1. května toho roku. Na farářské povelikonoční konferenci se v té době rovněž odhlasovalo přiblížení evangelické mládeže k *Deutscher Turnverein* úzce spjaté v té době s Henleinem. Když po Mnichovské konferenci vstoupili do československého pohraničí německé jednotky, přišel do Berlína telegram odeslaný pod jménem prezidenta Wehrenfenniga, jenž vyjadřoval radost a údiv nad připojením k říši.¹⁴¹ Mnoha členů NEC se touto dějinnou událostí splnilo dlouholeté přání, které mělo ulehčit jejich sociální, ekonomické i občanskoprávní situaci.

Bohužel pro zhodnocení situace v rámci olomouckého sboru, potažmo olomouckého farního obvodu v tomto období schází z ne úplně jasných důvodů¹⁴² pramenná základna. S pozdějších zmínek a náznaků se dá ovšem usuzovat, že sbor v té době procházel jistou stagnací. Co se týče vztahu k československému státu a národně socialistickým myšlenkám v té době, panovaly v Olomouci přinejmenším obdobné tendence (s přihlédnutím na osobu faráře Matuschka), jaké jsme viděli u církevního vedení v čele s prezidentem Wehrenfennigem, k němuž měl farář Matuschek, jakožto jeho dřívější svěřenec v Jablonci nad Nisou (kde jím byl posléze i ordinován) a člen starší teologicky spíše konzervativní generace farářů přinejmenším myšlenkově a teologicky poměrně blízko (viz níže).

¹⁴¹ Tamtéž, s. 159-161.

¹⁴² Je možné, že mnohé se ztratilo, potažmo bylo zničeno s koncem války, kdy archiválie zdejšího farního úřadu byly přeneseny z farní kanceláře (toho času vyrabované) do sakristie Červeného kostela. Viz Inventář Farního úřadu Německé evangelické církve augsburského vyznání v Olomouci (číslo pomůcky 254).

Po mnichovském diktátu se sice situace osamocené olomouckého sboru zdála i vzhledem k odchodu mnoha farníků beznadějná.¹⁴³ Uvažovalo se dokonce, že by se sídlo farního úřadu přeneslo do Šternberku. Jako velký Boží zázrak tak Matuschek považoval zřízení Protektorátu, které do Olomouce začalo přinášet nové německé evangelické obyvatelstvo.¹⁴⁴ Je ovšem pravdou, že jakkoliv byl Matuschek spokojený s vývojem tehdejší situace, přece se nikde nevyskytuje žádný náznak nenávisti vůči československému státu jako takovému, ba naopak na jednom místě chválí porozumění československých úřadů, které mu po Mnichovském diktátu umožnili vycestovat do Sudet k práci.¹⁴⁵ Nesmí nás nijak překvapit ani fakt, že závěr jeho korespondence na počátku 40. let končil nacistickým pozdravem Heil Hitler!, který ovšem nutně neznamenal přitakání k zrušné nacistické ideologii, ale spíše vyjadřoval radost nad velkým německo-evangelickým vzepětím . (S postupujícím časem a s jistým vystřízlivěním vzhledem k praktikám nacistické vlády, tak jako to bylo běžné i u mnoha jiných farářů tento pozdrav mizí).

Adolf Matuschek

Adolf Matuschek se narodil 26. prosince 1888 v Těšíně. Teologii studoval ještě v Rakousko-Uherské Vídni a ordinován byl roku 1917 seniorem Erichem Wehrenfennigem v Jablonci, kde ještě před tím pod jeho vedením působil jako vikář. Rok na to se stal vikářem v Králíkách. Od roku 1921 sloužil jako farář v Jihlavě. V roce 1935 byl jmenován jako brněnský konsenior členem celocírkevní rady.¹⁴⁶

Do Olomouce se dostal Matuschek poté, co si ho olomoucký sbor zvolil v prosinci 1928 po faráři Müllerovi, který přesídlil do Alzey u Wormsu. Zvolen byl jasně 170 hlasy ze 241 oprávněných.¹⁴⁷

Sbor si z počátku faráře i přes svoje finanční problémy poměrně hýčkal, když mu přislíbil (po 15 letech služby) roční příjem přes 32 tisíc Kč, a to bez započítání poplatků za vyučování ve školách a jiných poplatků plynoucích ze služby duchovního. Kromě toho farář disponoval bezplatně farním bytem s kanceláří, na jejíž vytápění navíc ročně dostával 1080 Kč

¹⁴³ Národní archiv, fond Českobratrská církev evangelická - ústřední archiv, Praha, Personalakten der Pfarrer und Religionslehrer, bzw. Religionslehrerinnen. Složka Adolfa Matuschka. *Bericht der Deutsche evangelische Gemeinde in Olmütz* z 8. 11. 1942.

¹⁴⁴ Tamtéž.

¹⁴⁵ Tamtéž.

¹⁴⁶ Tamtéž, Evidenční list.

¹⁴⁷ Tamtéž, korespondence z 29. ledna 1928.

stejně jako příspěvek do důchodového fondu.¹⁴⁸ Nějaké příplatky navíc kynuly z funkce konseniora či posléze vojenských z bohoslužeb. Úhrnem se nejednalo na tu dobu o špatné zajištění, nicméně hospodářská krize a posléze léta pod správou nacistů situaci značně zkomplikovaly. Navíc přišly problémy uvnitř rodinného kruhu. Ve 30. letech se kromě správy rozsáhlé farnosti musel Matuschek (sám neduživý) starat kromě svých 4 dětí rovněž o svoji nemocnou manželku trpící bolestí čelisti (která byla posléze v Berlíně transplantována, což patrně jejímu zdraví stejně nepřidalo, o chod domácnosti se musela starat Matuschkova sestra), což ho velmi vysilovalo fyzicky, po stránce psychiky, ale i po stránce finanční. Kromě toho dlouhodobě nepřítomen byl u i kurátor Nesbeda, který přes týden úřadoval v Uničově. Matuschek se také na konci roku 1939 stěžoval na nevytopitelnost farního bytu a žádal finanční dotaci na rekonstrukci a obnovu budovy, do které se od jejího vzniku více neinvestovalo.¹⁴⁹

Navíc k velké radosti, ale i novým starostem se situace vzhledem k příchodu mnoha německých (jak z Říše, tak také Besarábie, Volyně a jiných východoevropských oblastí) obyvatel v novém státním uspořádání komplikovala. Ve válečných letech sídlila v Olomouci vojenská posádka především záložních jednotek často se svými rodinami. Díky vojenskému kaplanovi ovšem měl být od této služby nakonec, až na opatrování rodin na pole odvedené posádky, osvobozen.¹⁵⁰ Nicméně i tak se někdy pod názvem „bohoslužby pro Wehrmacht a sbor“ musel někdy sloužit.¹⁵¹ Pod jeho správu spadala i starost o vojenské lazarety (tam se práce odvíjela samozřejmě do počtu evangelických zraněných a nemocných). Počet nově příchozích se zvyšoval na mnoha místech farního obvodu, a to i na těch, ve kterých před tím evangelická práce vůbec neexistovala (kupř. ve Štěpánově, kde se evangelíci snažili získat povolení ke konání bohoslužeb ve zdejším pravoslavném chrámu)¹⁵² a tam kde postupem času zanikla v podobě kazatelských stanic, tam se začalo uvažovat o jejich reaktivaci (Lipník nad Bečvou, Prostějov). Ve Šternberku se pak začaly konat častěji bohoslužby. Další starosti se rovněž objevily s příchodem LKV dětí volyňských Němců, pro které byly na území farnosti zřízeny tábory v Uničově, Šternberku a Dlouhé Loučce. Matuschek proto urgoval vedení církve,

¹⁴⁸ Tamtéž, *Berufsurkunde*.

¹⁴⁹ Národní archiv, fond Českobratrská církev evangelická - ústřední archiv, Praha, Personalakten der Pfarrer und Religionslehrer, bzw. Religionslehrerinnen. Složka Adolfa Matuschka, korespondence z roku 1939.

¹⁵⁰ Tamtéž, korespondence z 18. března 1940.

¹⁵¹ Tamtéž. Složka Herwiga Mauera, korespondence z 15. 1. 1942.

¹⁵² Tamtéž, Složka Adolfa Matuschka, korespondence z 10. ledna 1944.

že současná situace je pro něj neudržitelná. Počet příchozích ovšem rostl i v Olomouci, jejichž zaopatření bylo samozřejmě prioritní. Úzkostlivá povaha Matuschkova se kromě tohoto všo navíc podílela i na správě seniorátu.

Navíc v roce 1940 zemřel i správce i fary, kterého se nepodařilo nahradit, což byl další zásah, pro změnu v chodu fary a domácnosti, ve které naštěstí posléze pomáhala jeho sestra. Kurátor sboru Karel Nesbeda tak ve svém dopise prezidentu Wehrenfennigovi vyjádřil znepokojení, aby tuto roli Matuschek dlouhodobě ustál.¹⁵³ Skutečně byl Matuschek posléze vyvázan alespoň ze služby konseniora. Vzhledem k náročnosti situace musel nakonec prezident Wehrenfenig (který si dělal velké starosti o chod celé farnosti)¹⁵⁴ přemístit studujícího farářského kandidáta Herwiga Mauera z Mimoně do Olomouce. Kromě toho také zasílal Matuschekovi finanční podporu z německého Spolku Gustav Adolf (kam posílal na Matuschka též doporučující listy) na zotavení manželky.¹⁵⁵

S vikářem Mauerem, který do Olomouce přišel hned z jara 1940, se situace ve farním obvodu částečně konsolidovala. Nicméně pořád se jednalo o nesmírně náročnou službu, kterou Matuschkovi ztížila smrt jeho ženy v lednu 1942¹⁵⁶, stejně jako dočasné odvolání Mauera do Jablonce. Sám Matuschek trpěl podlomeným zdravím, v roce 1944 onemocněl zánětem plic.¹⁵⁷ Konec války byl pro Matuschka stejně jako pro většinu německých evangelických farářů pohnutý. Při osvobozování Olomouce trávil řadu dní v Moravské Třebové.¹⁵⁸ (V tu dobu se uvažovalo o jeho přeložení do Rudníku, ze kterého posléze sešlo. Jako většina olomouckých Němců nevyhnul se ani Matuschek internaci, a to v Pracovním táboře nádražní výtopy v Pavlovičkách, ze kterého byl propuštěn v prosinci ještě toho roku s podlomeným zdravím.¹⁵⁹ Zároveň neměl nárok na zdravotní příspěvek a znovu se ocitl v existenční nouzi spolu se svým dvanáctiletým synem, který jediný u něho zůstal (šestnáctiletý syn bydlel u jistých lidí a nepatrně vydělával, nejstarší syn přežil patrně jako voják sovětské zajetí a v tu dobu byl internován v jistém táboře, Matuschkova dcera byla v tuto dobu neznámá). Vzhledem ke svému stavu, si nemohl vydělávat namáhavou fyzickou prací a jinou

¹⁵³ Tamtéž, korespondence z 27. listopadu 1940.

¹⁵⁴ Tamtéž. Korespondence z 20. března 1940.

¹⁵⁵ Tamtéž, korespondence z 21. května 1940.

¹⁵⁶ Tamtéž. Složka Herwiga Mauera, korespondence z 15.1. 1942.

¹⁵⁷ Tamtéž. Složka Adolfa Matuschka, korespondence z 21. června 1944.

¹⁵⁸ Tamtéž, korespondence z 16. srpna 1945.

¹⁵⁹ Tamtéž, korespondence z 28. ledna 1946.

prý nedostal. Vzhledem k tomu, že se v únoru sháněl po knihách souvisejících s výkonem bohoslužeb, bohoslužby v té době nějakým způsobem fungovaly, nicméně sám Matuschek už patrně farou nedisponoval. Farní kancelář byla důkladně vyrabovaná od nábytku po knihy, včetně liturgických (což působilo Matuschkovi problémy). O moc lépe na tom nebylo ani osobní vlastnictví (včetně oblečení a bot) Matuschkových, kterým trpěly hlavně děti.¹⁶⁰

Matuschek věda, že jeho život v Československu spěje ke konci (jakkoliv si přál v zemi zůstat), se poohlížel po dalším možném zaměstnání jako farář, konkrétně ve Slezsku, kde se podle Wehrenfeniga nacházel nedostatek duchovních. O tom, kde nakonec skončil (Slezsko to s největší pravděpodobností skutečně nebylo), nevíme nic, nicméně zachovalo se jeho osvědčení o službě jakožto doporučující list patrně do zemských církví v Německu, kde měli možnost luterští Německým křesťanstvím nezdiskreditovaní duchovní, ve kterém Matuschka doporučuje jako o svědomitého duchovního, který se za války staral o mnoho uprchlíků z východu. Teologicky se podle tohoto osvědčení neodchýlil z půdy vyznání a zaujímal pozitivní postoj k celému svatému Písmu.¹⁶¹

¹⁶⁰ Tamtéž, korespondence z 5. února 1946.

¹⁶¹ Tamtéž, *Dienstszeugnis* z 28. 1 1946

6. 1939-1945 – Pod vládou NSDAP

Radostným přijetím výsledků Mnichovské konference většinou německé menšiny, potažmo i NEC, bylo vzhledem ke zkušenostem z Německa totálně přehlíženo, k jaké budoucnosti se nejen NEC blíží. V Německu v té době se zatím odehrál poslední pokus o nastolení nového pořádku v rámci říšské církve říšského církevního ministra Hannse Kerrla, který se snažil poněkud zlepšit mínění Hitlera a NSDAP na církev. Na světlo světa tak přišlo *Godesberské prohlášení*, které sice mělo podpořit nezávislost církve, na druhou stranu žádalo jasné přihlášení k myšlenkám národního socialismu. V jeho obsahu se vyjadřovalo nepřeklenutelná propast mezi židovstvím a křesťanstvím a univerzální nárok křesťanské víry odsouzen jako odchýlení od původního záměru rozvíjení křesťanské víry na základě stvořitelského řádu. I přes nesouhlas některých představitelů církve, jakým byl kupř. hannoverský „vyznávající“ biskup Marahrens (jenž přišel s novým upraveným zněním), bylo posléze i jím prohlášení přijato a tím dosud neněmeckokřesťanská jednotná fronta církevních představitelů značně utrpěla.¹⁶²

Negativní projevy vlády se záhy začaly projevovat i v rámci NEC, kde byl ze strany státu tlak na rasovou čistotu zaměstnanců, pod tlak se dostaly i s církví spjaté spolky, z nichž se nakonec udržela jen větev Spolku Gustava Adolfa, na jehož subvencích byla NEC existenčně závislá.¹⁶³ I církevní sociální zařízení se začala dostávat do stále větších obtíží, především finančních, což vyústilo v jejich zánik. Od roku 1938 se také reálně uvažovalo o odstranění hodin náboženství, o což se zasahoval Národně socialistický svaz učitelů.¹⁶⁴ Samozřejmě i v připojení k nacistické říši církve se církev musela podrobit arizaci.

Zásadním okamžikem byl církevní sněm NEC na konci srpna 1940, na které se církev oficiálně včlenila do struktur DEK v říši. Od této chvíle tak církev nesla jméno Německá evangelická církev v Sudetech a Protektorátu (*Deutsche evangelische Kirche in Sudetengau und Protektorat*). I v těchto válečných letech se ovšem snažilo jít vedení NEC svoji „střední“ cestou, tedy nedostávat se do zbytečných sporů ve vztahu k státní moci i v rámci udržení

¹⁶² HEINKE-PROBST, Maria: *Die Deutsche Evangelische Kirche in Böhmen, Mähren und Schlesien 1918-1938 (-1946): Identitätssuche zwischen Nationalität und Bekenntnis*: *Identitätssuche zwischen Nationalität und Bekenntnis*. Leipzig und Berlin 2012, s. 169.

¹⁶³ Tamtéž, s. 174.

¹⁶⁴ MORÉE, Peter: *Vztahy německy mluvících evangeliků v Československu k nacionalismu v letech 1918-1946*. In: HAVELKA, Miloš (ed.): *Víra, kultura a společnost. Náboženské kultury v českých zemích 19. a 20. století*. Praha 2012, s. 71.

jednoty uvnitř v církve, na druhou stranu střežit určitou vnitřní autonomii mj. i co věrouky. V těch se vedení snažilo hájit spíše konzervativní linii a poměrně důsledně zamezovat působení s německo-křesťanským uvažováním farářů (k této linii se v církvi hlásilo asi 5 farářů, z nichž někteří časem z církve sami odešli). Naopak z říše samé přicházeli do NEC s přesvědčením Vyznávající církve.¹⁶⁵

Situace v Olomouci v této době byla pro zdejší sbor vypjatá. Po Mnichovské diktátu se Olomouc ocitla odstřižena (jako dalších jen 5 sborů v rámci NEC) od zbytku církve s jeho vedením. Především byl její farní obvod rozdělen do dvou státních celků, což způsobovalo další problémy při jeho obhospodařování. V této situaci se vážně uvažovalo o přesunutí farního úřadu z Olomouce do Šternberka, který připadal k německé části. President Wehrenfenig dokonce přislíbil k tomu účelu z Německa finanční pomoc.¹⁶⁶ Vzhledem k rychlým politickým změnám, které kulminovaly v březnu následujícího roku vznikem protektorátu Böhmen, Mähren und Schlesien nakonec z plánu sešlo. Proud Němců z Olomouce patrně ustal, ovšem problém rozděleného farního obvodu přetrvával. Matuschek stejně jako pomocný duchovní Herwig Mauer musel neustále opatřovat povolení (*Durchlassschein*) k výjezdu mimo Protektorát a zpět. Činnost ve farním společenství pod správou nacistické státní správy i přes jistá omezení kupř. zmíněné spolkové činnosti fungovala i v nových poměrech oproti jiným církvím poměrně nerušeně, přestože se setkávali kupř. vedení KLV táborů nebo táborů při přistěhovalce setkávali s nepochopením o užitečnosti duchovní služby. Jisté problémy vyvstávaly i s působením Hitler-Jugend, která znemožňovala svoji nedělní činností účast dětí v této organizaci zapojených na evangelických bohoslužbách.¹⁶⁷

Noví němečtí obyvatelé byli vnímání pro sbor vesměs jako požehnání. Ti z východní Evropy stály dle hodnocení Matuschka pevně na základě luterství. Nicméně někteří evangelci s sebou do Olomouce přinášely i nové myšlenky a *ducha rozdělení*. Vliv těchto byl dle Matuschka ve sboru zřetelný a postupně sílil. Projevoval se v údajné *lhostejnosti a vlažnosti vůči církvi i její hlavě Ježíši Kristu*.¹⁶⁸ Samozřejmě sbor začal čím dál tím více trpět i materiálními

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 71-72.

¹⁶⁶ Národní archiv, fond Českobratrská církev evangelická - ústřední archiv, Praha, Personalakten der Pfarrer und Religionslehrer, bzw. Religionslehrerinnen. Složka Adolfa Matuschka, korespondence z 31. srpna 1938.

¹⁶⁷ Národní archiv, fond Českobratrská církev evangelická - ústřední archiv, Praha, Personalakten der Pfarrer und Religionslehrer, bzw. Religionslehrerinnen. Složka Herwiga Mauera, korespondence z 14. března 1940.

¹⁶⁸ Národní archiv, fond Českobratrská církev evangelická - ústřední archiv, Praha, Personalakten der Pfarrer und Religionslehrer, bzw. Religionslehrerinnen. , *Bericht der deutschen evangelischen gemeinde Olmütz* z 8. listopadu 1942.

válečnými útrapami. Všude byl nedostatek všeho, s přibývajícím bombardováním a jinými válečnými oběťmi přibývalo rovněž potřeba církevně zaopatřovat mrtvé. Do Olomouce se rovněž dostávalo z východu i množství uprchlíků. Omezit se musela výuka náboženství.¹⁶⁹ V zimních měsících se bohoslužby kvůli nedostatku uhlí omezovaly. Z věže kostela pak byly rekvírovány dva zvony pro válečné účely.¹⁷⁰ Sbor se nacházel v těžké situaci personální, která souvisela s nedostatkem prostředků dovolit si dalšího duchovního. Z těchto důvodů sbor odmítl v roce 1944 zvolit Herwiga Mauera jako svého dalšího duchovního. Jistou zajímavostí je, že po dočasném odvolání Mauera do Jablonce nad Nisou, uvažovalo se o povolání vikářky Hildy Ermert z Wupertalu jako pomoc pro faráře Matsuchka.¹⁷¹ Z toho sice sešlo, zdá se ovšem, že příležitostně v olomouckém farním obvodu působily i jiní duchovní (kupř. farář lic. Aust).¹⁷²

Herwig Mauer

Olomoucký pomocný duchovní Herwig Mauer se narodil 22. 10. 1910 ve Znojmě.¹⁷³ Studoval německou lidovou školu ve Znojmě (kde se učil česky), poté reálku ve Vídni, po které absolvoval ještě kurz latiny, řečtiny a filosofické propedeutiky, jak bylo tehdy běžné, aby mohl pokračovat dále na vysokou školu. V tomto případě jí byla filosofická a teologická fakulta ve Vídni a Erlangenu, kde skládal zkoušky pod Paulem Althausem. Mauer vzhledem ke svému časovému zatížení plynoucího z nedostatku duchovních v církvi, kvůli kterému sloužil mezitím v Brně a Mimoni, nemohl složit závěrečné zkoušky, pro které dostal dispenz od říšského ministra pro církevní záležitosti. Zkoušky poté skládal pouze před zkušební komisí vlastní církve. Ordinován byl v Olomouci až 9. května 1943¹⁷⁴ Do Olomouce se ovšem dostal už 30. dubna 1940, kde patrně zachránil celý farní obvod před rozpadem. Od konce října do prosince byl ovšem Mauer povolán jako duchovní artilerie Wehrmachtu do Brna. Poté se vrátil do Olomouce, kde pobýval do září 1942, kdy byl na přechodnou dobu přeřazen do Jablonce nad Nisou, který v té době trpěl odchodem dvou duchovních. Jeho manželka a tehdy už patrně

¹⁶⁹ Tamtéž. Složka Herwiga Mauera, korespondence z 16. listopadu 1944.

¹⁷⁰ BARTUŠEK, Jan – POJSL, Miloslav: *Olomouc. Evangelické kostely*. Velehrad 2006, s. 29.

¹⁷¹ Národní archiv, fond Českobratrská církev evangelická - ústřední archiv, Praha, Personalakten der Pfarrer und Religionslehrer, bzw. Religionslehrerinnen. Složka Herwiga Mauera, korespondence z 21. 8. 1942.

¹⁷² Tamtéž. Složka Adolfa Matsuchka, korespondence z 21. června 1944.

¹⁷³ Národní archiv, fond Českobratrská církev evangelická - ústřední archiv, Praha, Personalakten der Pfarrer und Religionslehrer, bzw. Religionslehrerinnen. Složka Herwig Mauer. *Kleiner Arier Nachweis*.

¹⁷⁴ Tamtéž. *Amtsweihe des Herr Vikar Herwig Mauer*.

rodinou zůstala v Olomouci, kde sloužila při sboru jako varhanice, někdy dokonce nouze vypomáhala s výukou náboženství.¹⁷⁵

V Olomouci se mu narodily dvě děti, nicméně jeho hmotná a finanční situace nebyla dobrá. Sbor mu rovněž nebyl s to poskytnout bezplatné bydlení na faře (to bylo osazeno jistým vojenským důstojníkem),¹⁷⁶ proto musel bydlet kdesi v nájmu. V Olomouci pobýval po odvolání do Jablonce nad Nisou jen příležitostně u své rodiny. Poté, co ho sbor v Olomouci odmítl, sloužil patrně jako vojenský duchovní.¹⁷⁷

Po válce byl Mauer patrně v jistém sběrné táboře, poté se ovšem dostal do Bavorska, odkud v prosinci 1945 psal, kde soužil jako náhrada za nemocného faráře Bayeruthu. Odtud také zoufale sháněl svoji manželku s dětmi, o které slyšel, že v únoru se dostavila do Brna k porodu.¹⁷⁸

Co se týče jeho ideového zakotvení, zastával Mauer i přes svůj nízký věk a studium v zahraničí včetně Německa patrně konzervativní luterskou linii. Dle jeho slov adresovaných prezidentu Wehrenfennigovi z 9. června 1937, v církvi v samotném Erlagenu vládne často marnivost a fanatismus. V církvích v jeho okolí ovšem nalézal starého luterského ducha...¹⁷⁹

¹⁷⁵ Tamtéž, korespondence z 18. srpna 1942.

¹⁷⁶ Tamtéž, korespondence 1. května 1943.

¹⁷⁷ Tamtéž, korespondence z 27. července 1944.

¹⁷⁸ Tamtéž, korespondence z 28. ledna 1946.

¹⁷⁹ Tamtéž, korespondence z 9. června 1937.

7. 1945-1946 – Konec Německé evangelické církve v Československu

Dopady války na Olomouc, která platila za strategické místo byly velké. Kromě ztrát na životech, poškození jedné třetiny všech budov (přes 60 jich úplně zničeno), značného poškození infrastruktury¹⁸⁰ a jiných hospodářských škod se přirozeně značně proměnila i situace politická a pro naši věc asi nejdůležitější věc národnostní. O budoucím osudu sudetských Němců se nyní diskutovalo od nejnižších po nejvyšší patra domácí, ale i světové politiky. Dlouho potlačovaný strach, hněv a nenávisť ponížených českých obyvatel se po skončení války začal neblaze projevat na Československém území v řadě excesů na německém obyvatelstvu. Výjimku nepředstavovala ani Olomouc. Kromě minimálně dvou menších divokých odsunů nechvalně proslul především jeden z největších internačních táborů na území Československa v Nových Hodolanech (v Olomouci se ovšem ovšem menších táborů nacházelo více), který nechvalně proslul svými nelidskými poměry, mučením, vraždám, celkovou přeplněností i šířením nemocí. Navíc tábor absorboval i Němce, kteří nebyli obviněni z žádného deliktu, čímž de facto popíral svůj legitimní smysl. Situace se zlepšila, až když tábor z rukou Ústředního národního výboru převzalo Zemské národní výboru v Brně¹⁸¹ Tábor Lutín-Olšany byl vybrán jako místo vypravování k transportu určených Němců – samotný odsun z Hané a jiných míst probíhal spořádaně.¹⁸²Po dokončení odsunu byla Olomouc co do počtu obyvatel menší o 17 tisíc obyvatel. Zbýlých Němců koncem roku 1946 bylo asi 2000, většinou ze smíšených manželství.¹⁸³ Kolik Němců se v Olomouci udrželo i v dalších letech není známo.

Že konec války bude zároveň i koncem NEC předpokládal zpočátku málokdo. Vedení NEC doufalo, že církve bude fungovat dále, byť v omezených podmínkách. Postupně se ale situace vyvíjela natolik v neprospěch německé menšiny, jejíž občané v Československu ztratily jakákoliv národnostní práva, že se od srpna 1945 začalo jednat o fungování NEC v rámci ČCE. V tu samou chvíli se jednalo i o možném uplatnění zdejších evangelických duchovních v zahraničí. Možnosti pro ně byly ovšem omezené. Asi 15 míst posléze přislíbily zemské církve ve Württembersku a Bavorsku, ovšem pod podmínkou že nepatřili mezi německé křesťany.

¹⁸⁰ KŠÍR, Josef: Olomouc po skončení bojů. In: Český máj. Pamětní spis k prvnímu výročí osvobození Olomouce. Olomouc 1946, s. 21-23.

¹⁸¹ HÁJEK, Martin: *Odsun Němců z Olomouce*. Brno 2013, s. 71.

¹⁸² Tamtéž, s. 74.

¹⁸³ Tamtéž, s. 52-53.

Upřednostňovali se rovněž faráři neunionovní a členové vyznávající církve. Církev se nacházela ve strašné finanční a materiální nouzi. Omezen byl i praktický provoz církve zákazem německých bohoslužeb, duchovní byli často vězněni nebo internováni v různých táborech. Od 11. února 1946 stál už církevní představenstvo NEC pod správou komise ČCE. Sama NEC se jako německá organizace ocitla bez právního postavení.¹⁸⁴

Tíživý konec NEC v Olomouci lze vysledovat nejlépe z osudů samotných duchovních faráře Matuschka a jeho vikáře Maurera, které už byly nastíněny. Vědomi si budoucí porážky nacistického Německa chtěli němečtí evangelíci převést už v roce 1944 kostel s farou převést do vlastnictví zdejšího sboru ČCE. Jednání ovšem byla patrně neúspěšná. Jakkoliv se o majetek kostela ucházela i Církev Československá, byl nakonec majetek převeden pod správu ČCE, která už v květnu roku 1945 začala v červeném kostele sloužit bohoslužby (čeští evangelíci koneckonců přispívali na stavbu kostela v rámci *Gustav-Adolfswerk*).¹⁸⁵ Vzhledem k reformovanému ražení českého evangelického sboru byl z kostela odstraněn (a přenesen na půdu) oltář i barevné vitráže s hlavními představiteli reformace, stejně jako výplně malých kruhových oken s postavami čtyř evangelistů. Poté byl kostel včetně fary využíván bez omezení do roku 1956. Tehdy zatím jen farní budovu převzal Městský bytový podnik, a čeští evangelíci si zde poté pronajímali ke svým aktivitám přízemí. O tři roky později ovšem podobný osud potkal i kostel, který od té doby slouží Univerzitní (dnes Vědecké) knihovně v Olomouci. Od té doby v kostele ustaly natrvalo bohoslužby. Kostelní varhany byly převezeny do kostela Československé církve husitské v Chudobíně a cenné řezbářsky zdobené lavice byly patrně z nařízení města rozřezány a spáleny. Na původním místě interiéru kostela zůstala pouze kazatelna. Poslední zvon (nejmenší ze tří) věže červeného kostela byl posléze přenesen do věže sboru ČCE v roce 1977.¹⁸⁶ Kostel byl definitivně převeden do vlastnického práva Univerzitní knihovny 1. února 1961.¹⁸⁷ Němečtí (luterští) evangelíci z Olomouce prakticky zmizeli – zůstali snad jen někteří z národnostně smíšených manželství.

¹⁸⁴ HEINKE-PROBST, Maria: *Die Deutsche Evangelische Kirche in Böhmen, Mähren und Schlesien 1918-1938 (-1946): Identitätssuche zwischen Nationalität und Bekenntnis*: Identitätssuche zwischen Nationalität und Bekenntnis. Leipzig und Berlin 2012, s. 215-219.

¹⁸⁵ BARTUŠEK, Jan – POJSL, Miloslav: *Olomouc. Evangelické kostely*. Velehrad 2006, s. 14.

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 29.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 19-20.

Závěr

S koncem první světové války a se vznikem nového státního celku na našem území procházel olomoucký německý evangelický sbor a s ním i zbylá německá společenství zásadními společenskými, politickými i ekonomickými změnami, které ve svém důsledku natrvalo ovlivnily jejich směřování. První světová válka značně urychlila rozpad již desetiletí nahlodávané národnostní soudržnosti, a to i na půdě Evangelické církve v Rakousku. Konfesionální otázky, jakkoliv představují stále podstatný aspekt vzájemného přístupu ustupují v této době pomalu do pozadí otázce vzájemného národnostního „stýkání a potýkání“. Tato obecná tvrzení platí bezesporu i pro námi sledované olomoucké společenství, které projevilo ve válkou zmítané době značné úsilí jak v charitativní práci, tak především v jednoznačné podpoře své „staré rakouské vlasti,“ a to zejména ve své finanční a materiální podobě. Nasazení sboru se však minulo účinkem a do nové doby vstupovalo značně ekonomicky i lidsky oslabeno. Rakousko-Uhersko vzalo za své a němečtí evangelíci konsternováni museli přijmout nechtěnou realitu Československa, ve které se stali dvojnásobnou menšinou, národnostní i náboženskou. Sama Olomouc by se v tomto případě mohla stát modelovým příkladem.

I přes zřetelné utlumení před válkou slibně se rozvíjejícího společenství, povedlo se pod vedením faráře Friedricha Müllera situaci v olomouckém sboru konsolidovat, jakkoliv už jeho činnost nikdy nedosáhla takové šíře jako před válkou. Symbolický restart pak charakterizovala instalace nových tří zvonů (namísto původních za první světové války roztavených), která i přes špatnou finanční situaci sboru vyjadřovala nově nabitě sebevědomí. I tento pozitivně nastolený trend se v žádném případě nedá srovnávat s konjunkturou, kterou zažíval tento obrovský farní obvod v předválečném období, jak co do šíře vyvíjené činnosti pod vedením 2-4 duchovních či diakonky, tak co do počtu členů. Ten ve 20. a 30. letech stagnoval, ne-li spíše klesal, což bylo do nemalé míry způsobeno právě nedostatkem lidských zdrojů, který znemožňoval vyvíjení hlubší a rozsáhlejší činnosti, nebo alespoň základních duchovních úkonů na více místech farního obvodu. Někde práce proto zcela zanikla.

Adaptaci na nové podmínky nezmizelo mezi německými evangelíky (jako po desetiletí před tím, byť válkou zesílené) jisté nacionalistické naladění, které sice jistým způsobem otupovalo vzájemnou nevraživost mezikonfesijní, zvláště co do vztahu k římsko-katolické církvi

(viz množství smíšených manželství), nicméně potlačilo téměř jakoukoliv spolupráci v rámci nekatolických církví.

Pozitivní trend rozvoje zastavila v NEC hospodářská krize z počátku 30. let minulého století. Jistá poválečná obnova ztělesňovaná postavou faráře Müllera, utrpěla v této době, kdy zde působil nový duchovní Adolf Matuschek, jak ekonomickou recesí, tak s ní související vyostřením národnostní otázky a mezinárodní situace, což v konečném důsledku vedlo k Mnichovské konferenci, záboru Sudet a vzniku Protektorátu. Tato změna geopolitických poměrů byla sice zdejšími evangelíky vítána, nicméně s sebou přinesla jistá omezení, jakými bylo zrušení téměř vši spolkové činnosti a nové komplikace při správě farního obvodu vyplývající z jeho rozdělení do dvou státních celků. Komplikací i požehnáním zároveň se stal příchod velkého počtu nového německého evangelického obyvatelstva jak z Říše, tak z východní Evropy. Míra předpokládaných starostí se stala pro jednoho faráře, který navíc trpěl sám svými osobními problémy, extrémní. Proto byl na pomoc přivolán do Olomouce nový pomocný duchovní Herwig Mauer, který v Olomouci vydržel necelé tři roky. Ten farní obvod sice zachránil před rozpadem, nicméně s příchodem nových obyvatel práce neustále přibývalo. S koncem války, kdy v Olomouci opět chyběl stálý duchovní (i přes pomoc duchovních jiných), se nejenže situaci nepodařilo dostat pod kontrolu, nýbrž se nadále zhoršovala. Nutno podotknout, že jakkoliv na počátku této doby vítali němečtí evangelíci Hitlerovu politiku jako svým způsobem osvobozující, tak úplné přitakání k nacistické ideologii, potažmo *německému křesťanství*, bylo v rámci NEC, jakož i v olomouckém sboru spíše výjimečné a pojilo se především s Němci z Říše.

Konec války byl pro zdejší německou evangelickou církev osudový, mnozí evangelíci včetně faráře Matuschka byli internováni a patrně téměř všichni odsunuti. Majetek církve přešel do užívání českých evangelíků, aby byl za dob komunistické totality převeden pod správu Městského bytového podniku a také Univerzitní (Vědecké) knihovny v Olomouci. Teprve v nynější době je nedůstojný osud alespoň Červeného kostela napravován...

Seznam pramenů a literatury

Prameny

Zemský archiv v Opavě – Státní okresní archiv Olomouc, fond Farní úřad německé evangelické církve augsburského vyznání Olomouc.

Národní archiv, fond Českobratrská církev evangelická - ústřední archiv, Praha.

Seznam literatury

BARTUŠEK, Jan – POJSL, Miloslav: *Olomouc. Evangelické kostely*. Velehrad 2006.

FILIPÍ, Pavel: *Malá encyklopedie evangelických církví*. 1. vyd., Praha 2008.

HÁJEK, Martin: *Odsun Němců z Olomouce*. Brno 2013.

HEINKE-PROBST, Maria: *Die Deutsche Evangelische Kirche in Böhmen, Mähren und Schlesien 1918-1938 (-1946): Identitätssuche zwischen Nationalität und Bekenntnis: Identitätssuche zwischen Nationalität und Bekenntnis*. Leipzig und Berlin 2012.

JAKUBEC, Ondřej: *Město a biskupové*. In: *Dějiny Olomouce 1*. Olomouc 2009.

KAŠPAR, Zdeněk: *V době předbělohorské*. In: *Olomouc. Malé dějiny města*. Olomouc 2002.

KŠÍR, Josef: *Olomouc po skončení bojů*. In: *Český máj. Pamětní spis k prvnímu výročí osvobození Olomouce*. Olomouc 1946.

MCLEOD, Hugh: *Náboženství a lidé západní Evropy*. Brno 2007.

MORÉE, Peter: *Vztahy německy mluvících evangeliků v Československu k nacionalismu v letech 1918-1946*. In: HAVELKA, Miloš (ed.): *Víra, kultura a společnost. Náboženské kultury v českých zemích 19. a 20. století*. Praha 2012.

MÜLLER, Friedrich: *Aus der Geschichte des Protestantismus in Olmütz*. Olomouc 1927.

NEŠPOR, Václav: *Dějiny města Olomouce*. 2. vyd. Olomouc 1998.

NEŠPOR, Zdeněk: *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických kostelů) Čech, Moravy a českého Slezska*. Praha 2009.

Neznámý autor: *Různé články*. *Evanjelický církevník*. Časopis věnovaný zájmům české a slovenské církve h. v. 45, 1914, s. 147.

POJSL, Miloslav – LONDIN, Vladimír: *Dvanáct století naší architektury*. Olomouc 1998.

SAKRAUSKY, Oskar: *Die Deutsche evangelische Kirche in Böhmen, Mähren und Schlesien. I*. Heidelberg-Wien 1989.

SAKRAUSKY, Oskar: *Die Deutsche evangelische Kirche in Böhmen, Mähren und Schlesien. III.* Heidelber-Wien 1989.

Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930: díl 1: růst, koncentrace a hustota obyvatelstva, pohlaví, věkové rozvrstvení, rodinný stav, státní příslušnost, národnost, náboženské vyznání. Praha 1934.

Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921: díl 1. Praha 1924.

Statistická ročenka hlavního města Olomouc. Svazek VI. za léta 1911–1918.

Statistická ročenka hlavního města Olomouc. Svazek VII. Za léta 1919-1923.

Internetové zdroje

Agenda Českobratrské církve evangelické I. Praha 1983, in:
https://www.evangnet.cz/materialy/liturgie/661-agenda_cce_i. [cit. 4. 5. 2020].

Přílohy

Seznam příloh

Příloha č. 1. Návrh stanov z roku 1923.¹⁸⁸

Příloha č. 2. Rozestavení lavic v Červeném kostele.¹⁸⁹

Příloha č. 3. Fotografie konfirmandů.¹⁹⁰

¹⁸⁸ SOKA Olomouc, fond Farní úřad německé evangelické církve augšpurského vyznání Olomouc, inv. č. 18, kart. 10. Návrh stanov.

¹⁸⁹ SOKA Olomouc, fond Farní úřad německé evangelické církve augšpurského vyznání Olomouc, inv. 29, kart. 14. Návrh stanov.

¹⁹⁰ SOKA Olomouc, fond Farní úřad německé evangelické církve augšpurského vyznání Olomouc, inv. č. 34, kart. 14. Fotografie konfirmandů.

Příloha č. 1. Návrh stanov z roku 1923.

§ 1 Olomoucký sbor tvoří nezávislé společenství církve

§ 2 Farní obvod olomouckého sboru zahrnuje Olomouc s nejbližším okolím a každé místo, pro které je Olomouc nejlépe dosažitelným místem. Přitom jsou hranice farnosti definované rovněž vymezením Brněnského seniorátu, pod který Olomoucký sbor spadal.

§ 3 Každý evangelík sídlící na území olomouckého farního obvodu je příslušníkem, společenství a je evidován v dokumentech sboru, existují-li o členství pochybnosti, je na rozhodnutí příslušného sborového orgánu, jak v dané věci naloží.

4 Společenství se zavazuje poskytnout příslušníku jakožto jednotlivci „prostředky milosti“, duchovní službu faráře a účast na všech zřízeních a právech sboru.

§ 5 Společenství očekává od svých příslušníků bez ohledu postavení či pohlaví plnění církevních a sborových povinností. Má rovněž právo vyžadovat i příspěvků k provozu sboru, a to i za účasti a pomoci k tomu oprávněných světských politických institucí. Bližší informace k výběru příspěvku obsahuje výnos zastupitelstva sboru z 15. 2. 1908.

§ 6 Oprávnění volit pak mají ti členové, kteří odvedli příspěvek alespoň v minulém roce. Farář nese toto právo skrze svůj úřad.

§ 7 Právo volit faráře popřípadě vikáře a jiné představitele sboru přináležejí celku všech k tomu oprávněných členů. Všechny volby prováděné sborem, zastupitelstvem sboru nebo církevními představenstvem¹⁹¹ mají mít charakter tajného hlasování za použití hlasovacích lístků. Aby volba proběhla platně, je nutné, aby církevní představenstvo požádalo všechny voleb oprávněné členy, kteří mají vytvořit usnášenischopnou většinu a hlas osobně odevzdat.

§ 8 Zastupitelstvo sboru sestává kromě faráře a vikáře rovněž z 26 světských členů. Ty volí členové s voličským oprávněním (dle § 7) osobně odevzdanými hlasovacími lístky na dobu šesti let, a to prostou většinou. Zástupci sboru jsou po třech letech z poloviny obměněni. Kteří z členů zastupitelstva opustí funkci, rozhodne los nebo dokončený šestiletý mandát.

§ 9 Do zastupitelstva sboru mohou být zvoleni všichni členové, kteří zaplatili příspěvek na chod sboru alespoň v minulém roce a vyvíjeli aktivní účast na životě sboru.

¹⁹¹ Přeloženo z původního Gemeinde, Gemeindevertretung a Kirchenvorstand

Pasivní volební právo tedy člověk nabývá i aktivní účastí na životě sboru, nejen členskými příspěvky, díky nimž člověk aktivně volí.

§ 10 Jména zvolených členů zastupitelstva sboru oznámí na konci nedělní bohoslužby farář.

§ 11 Když jeden z členů zastupitelstva pozbude vlastnosti, která byla nutná pro zvolení, je jeho funkce považována za vyřízenou. Rozhodnutí je delegováno církevnímu představenstvu.

§ 12 Zastupitelstvo sboru je informováno o jednáních církevního představenstva (Kirchenvorstand)¹⁹² alespoň jednou do roka. Předsedající církevního představenstva je zároveň předsedající zastupitelstva sboru.

§ 13 Zastupitelstvo sboru přijímá jménem sboru rozhodnutí, které nespadají pod gesci církevního představenstva, především pak volbu členu tohoto církevního předsednictva, volba zástupců sboru na církevní sněm (Kirchentag), řešení otázky platu a příplatků duchovních, poplatky členů, obsazování volných farářských či duchovních míst, získávání prostředků nutných pro potřeby sboru, určení uložení kapitálu a další finanční a majetkové záležitosti, změnu stanov, přenesení rozhodovací moci v určitých závažných otázkách na církevní představenstvo, schvalování výročních zúčtování a plány rozpočtu na další rok, rozhodování ve otázkách majetkových, úpravy ústavy...

§ 14 Aby mohlo zastupitelstvo sboru řádně rozhodovat, je třeba aby byla přítomna alespoň polovina jeho členů, kteří musí být předem řádně písemně pozváni. Nesejde-li se alespoň polovina členů, nová schůze se uskuteční po uplynutí 2 hodin bez ohledu na počet příchodících. Závěry jsou přijímány prostou většinou, přičemž hlasy všech mají stejnou váhu. Schůzi mají právo účastnit se všichni oprávnění plnoletí členové sboru.

§ 15 Církevní představenstvo sestává kromě faráře a vikáře z členů, kteří byli zvoleni zastupitelstvem sboru ze svého středu volebními lístky relativní většinou. Členství v zastupitelstvu sboru jim zůstává.

§ 16 Do církevního představenstva mohou být zvoleni jen ti členové, kteří dosáhli věku alespoň 30 let. Zároveň členy nemůže být otec a syn a bratr či švagr apod.

¹⁹² Název *Kirchenvorstand* je poměrně často nahrazován pojmem presbyterium, staršovstvo.

§ 17 Vedení voleb do církevního představenstva a kontrola jejich platnosti je zcela na církevním představenstvu.

§ 18 Členové církevního představenstva jsou voleni na 6 let, po ukončení jejich mandátu mohou být ovšem znovu zvoleni. Církevní představenstvo je z poloviny obnovováno po třech letech – rozhoduje los, popřípadě uplynulý šestiletý mandát.

§ 19 Nově zvolený člen církevního představenstva skládá na konci nedělní bohoslužby do rukou faráře tento slavnostní slib:

„Slibuji před Bohem, že činností v církevním představenstvu se budu snažit dle nejlepšího svědomí o vnější i vnitřní blaho sboru a na základě Božího Slova a vyznání církve vykonávat svůj úřad se vši věrností a svědomitostí.“

§ 20 Církevní představenstvo je představitelem sboru, které sbor zastupuje navenek a bezprostředně má obstarávat vedení a správu sboru (s výjimkou těch záležitostí, kterými je pověřen farář sboru): a) podpora faráře v péči o duchovní život sboru

b) starost o dodržování povinností farního úřadu, stejně jako snaha o dohodu se seniorem obstarávajícím řádnou farářskou službu v době nepřítomnosti faráře

c) volba členů výborů

d) udržování církevního pořádku zejména o bohoslužbách a nedělních slavnostech

e) dohled a starost o vyučování náboženství, zejména udržení vlivu na evangelické výchově mládeže

f) starost o chudé (zejména o vdovy, sirotky, mrzáky, sociálně vyloučené)

g) uložení pokud možno úplných a přesně vedených sborových knih, tvorba kandidátních listin pro k volbám oprávněné členy a přijímání konečných rozhodnutí ohledně námitek, svolávání a vedení sborových shromáždění a sborového zastupitelstva, uskutečňování jejich závěrů jakož i naplňování nařízení vyšších církevních orgánů

h) vykonávání volebního práva při volbě církevní rady a vrchní církevní rady

i) rozhodnutí o přiřazení možného vikáře do církevního představenstva,

- j) *uplatňování přání, návrhu a stížností od sborového zastupitelstva a církevního představenstva u příslušných vyšších úřadů*
- k) *přijímání, dozírání a propouštění pověřených členů*
- l) *uchovávání blahobytu sboru, ochrana a správa majetku sboru, účetnictví, archivu přijímání návrhů a stížností představenstva a zástupců sboru...*
- m) *uchovávání církevních, farářských a jiných budov, které jsou nedílnou součástí vlastnictví sboru*
- n) *starost o správu archivu*

§ 21 Církevní představenstvo může pravidelně nebo čas od času svolávat shromáždění všech církevních členů.

§ 22 Když dojde k nebezpečí prodlení a zastupitelstvo sboru nemůže být svoláno, je pak církevní představenstvo oprávněno se setkat, pod podmínkou pozdějšího schválení zastupitelstvem sboru, aby chránilo zájmy a práva sboru a jeho činnosti.

§ 23 Církevní představenstvo rozdělí svoje členy do několika různých pracovních skupin, ty jsou ale zodpovědné sborovému představenstvu a vyšším církevním orgánům jako celku, církevní představenstvo volí ze svého středu:

- a) *Předsedajícího (klidně i farář), který zastupuje kormě představenstva sbor dovnitř i navenek, svolává církevním představenstvo, zastupitelstvo i členské shromáždění, kterým předsedá a má právo ve všech hlasovat*
- b) *světského představitele (kurátora), který (když ne jinak) předsedá církevnímu představenstvu podle a)*
- c) *zástupce kurátora*
- d) *zapisovatele a archiváře, který vede záznam o každé schůzi představenstva, jenž je poté na následujícím setkání přečten a podepsán předsedajícím a zapisovatelem. Má za úkol uchovávat listiny a dokumenty náležející k činnosti církevního představenstva ve sborovém archivu*
- e) *správce kasy, který eviduje veškeré příjmy, platí výdaje ve shodě s církevním představenstvem, vede záznamy o hotovosti, bankovním jmění a cenných papírech, spravuje fondy nadací...Každoročně vydává zprávu o finančnictví sboru, která podléhá zkoušce od kontrolního výboru;*

- f) kontrolora rozpočtu dělá oponentní výpočty správce kasy, má vést o rozpočtovou knihu sboru a podávat jednou za půl roku zprávy církevnímu představenstvu. Výsledky správce kasy a kontrolora musejí spolu souhlasit.
- g) správce budov, který má za úkol dohlížet na budovy v majetku sboru a starat se o případné opravy
- h) Kromě toho je církevní představenstvo oprávněno ve zvláštních případech jmenovat ze sborového zastupitelstva zvláštní výbory, které o svoji činnosti podávají zprávy církevní představenstvo, kterým jsou také po splnění účelu svého vzniku rozpuštěny.

§ 24 Aby mohlo představenstvo docházet k platným rozhodnutím, musí být všichni jeho členové řádně pozváni a účastnit se alespoň v počtu jedné poloviny členů. Ke schválení návrhu je potřeba nadpoloviční většiny hlasů.

§ 25 Když ztratí předsedající vlastnosti důležité pro vykonávání funkce, je představenstvo povinováno jedince odvolat.

§ 26 Když se sejde podpora alespoň třetiny členů představenstva, předsedající má za úkol svolat jeho shromáždění.

§ 27 Veřejné hlasování voláním jména je možné na přání třetiny přítomných členů. Při volbách a v otázkách týkajících se jednotlivých členů se má volit tajně.

§ 28 Z každé schůze má být zhotoven zápis podepsaný všemi zúčastněnými členy.

§ 29 Zápis má obsahovat jména předsedajících a přítomných členů představenstva.

§ 31 Farář sboru je dle církevní ústavy volen svobodně sborem

§ 32 Farář se může v jednotlivých úředních záležitostech nechat zastoupit těmi, kdo jsou k tomu zákonně uschopněni a kteří nesou za něho obzvlášť po dobu dovolené zodpovědnost. Příslušník sboru může výjimečně převzít odpovědnost za sbor od jiného duchovního, který ho k tomu uschopní předem. Hlavní body farářské činnosti jsou shrnuty zde:

- a) Farář má být schopen zařídit, aby alespoň jednou za neděli při službách v mateřském sboru a při členěných sborech pronesl kázání
- b) K Olomouci prováděný bohoslužbám má být pravidelně organizována i dětská bohoslužba

- c) *Na školách a jiných zařízeních má zajišťovat výuku náboženství*
- d) *Každoročně má být organizováno vyučování konfirmandů a konfirmace*
- e) *Kromě činnosti spjaté s vykonáváním jeho úřadu se v každém případě domáhat společenství, především návštěvami nemocných*
- f) *Má rovněž nechat fungovat setkání mládeže*
- g) *Má přijímat příšle písemnosti, zapsat do knihy jejich doručení a je zodpovědný za jejich vyřízení*
- h) *Má rovněž vykonávat povinnosti spjaté s úřadem a vyřizovat různé záležitosti převážné úřední povahy a vůbec zastupovat celý sbor.*
- i) *Má jednou za rok předložit zastupitelstvu sboru zprávu o svojí činnosti*
- j) *Má spravovat knihovnu sboru a jednou za rok ji s pomocí člena sboru revidovat*
- k) *Při svém odchodu má předat farářskou kancelář a archiv pod dohledu člena církevního představenstva a nechat o tom vystavit písemné potvrzení*

§ 33 Farnímu úřadu má sdělovat:

- a) *Úplný soupis členů mateřského sboru a kazatelských stanic a neustále sdělovat aktuální stav*
- b) *Přehled s hranicemi farnosti*
- c) *Přesný soupis inventáře, který je každoročně zkoumán komisí pro ten účel zvolené*

§ 34 Každému nově zaměstnanému faráři je doručen povolávací dopis, ve kterém jsou jednak zmíněny všechny obzvláštní povinnosti, které nejsou zmíněny v církevní ústavě, jednak pevný příjem, skrze což vyrůstá faráři nezpochybnitelný nárok na příjem

§ 35 V případě úmrtí faráře dostává jeho žena a malé děti po dobu půl roku z prostředků sboru plat jako milodar. Vdově také přísluší půlroční užívání farářského bytu

Příloha č. 2. Rozestavení lavic v Červeném kostele.

Charakteristika

214	213	212	211	210	209
189	190	191	192	193	194
188	187	186	185	184	183
161	162	163	164	165	166
152	151	150	149	148	147
109	110	111	112	113	114
92	91	90	89	88	87
49	50	51	52	53	54
34	33	32	31	30	29
1	2	3	4	5	6

208	207	206	205	204	203
196	197	198	199	200	201
181	180	179	178	177	176
168	169	170	171	172	173
145	144	143	142	141	140
116	117	118	119	120	121
85	84	83	82	81	80
56	57	58	59	60	61
27	26	25	24	23	22
8	9	10	11	12	13

153	154	155	156	157	158	159	160
108	107	106	105	104	103	102	101
93	94	95	96	97	98	99	100
48	47	46	45	44	43	42	41
35	36	37	38	39	40	41	40

138	137	136	135	134	133	132	131
123	124	125	126	127	128	129	130
78	77	76	75	74	73	72	71
63	64	65	66	67	68	69	70
20	19	18	17	16	15	14	13

Charakteristika
Hlav

Příloha č. 3. Fotografie konfirmandů (snad s faráři Kieserem a Sohnem?).

Resume

The aim of this research is to describe constantly omitted part of the Czech church history - history of the German evangelical church in Bohemia, Moravia and Silesia after the foundation of Czechoslovakia in 1918. I focus mainly on the German protestant community in Olomouc and its large parish district. The first chapter indicates the difficult situation of the connection loss with their old beloved Austrian homeland and their original big protestant church with centre in Vienna. There were significant material and financial problems. Many church members left Olomouc or even newly established Czechoslovakia as well. Moreover, German protestants became suddenly the members of not only religious, but also a national minority. In the following years, however, the situation quite consolidated, which can be attributed to the new parson Friedrich Müller. Yet the German protestant community in Olomouc never again succeeded to reach pre-war prosperity. There was no other strong stream of new protestants as it was common at the beginning of the 20th century with connection of Los von Rom movement. There was also no other clergyman except the only one parson which was absolutely inadequate for the parish district, which used to cover the area of about 5000km². The Great depression brought new problems and deepening of the lasting stagnation. Wider society, including German national minority in Czechoslovakia, got under influence of radicalisation which took shape clearly at the end of the 1930s especially with connection of the Munich agreement and formation of Protectorate Bohemia, Moravia and Silesia for which geopolitical occasions were here standing protestants mostly grateful although ideologically they usually stand on the basis of conservative Lutheran teachings. At this time German protestant community had to face huge amount of new German inhabitants from all over the Europe. The end of the war meant with eventually forced deportations of Germans from Czechoslovakia also the end of the German evangelical church as a whole.